

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Üldkeeleteaduse osakond

Elurikkusest ja bioloogilisest mitmekesisusest rääkimise metafoorid

Bakalaureusetöö

Hannabel Aria
Juhendaja Ann Veismann

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetilised lähtepunktid	9
1.1. Ökolingvistika	9
1.2. Mõistemetafooriteooria	12
1.3. Metafoorid ja keskkond	14
1.4. Metafooride uurimismeetodid	16
2. Uurimismaterjal ja -meetod	19
3. <i>Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisusega seotud metafoorid</i>	22
3.1. Metafoorid ja nende temaatiline jaotus	22
3.2. Olulisuse metafoorid	23
3.2.1. Majandus	23
3.2.2. Elu toimimine	25
3.3. Mõõdetavuse metafoorid	27
3.4. Seisundi metafoorid	32
3.4.1. Negatiivne seisund	33
3.4.2. Neutraalne seisund	35
3.4.3. Positiivne seisund	37
3.5. Olemuse metafoorid	39
3.5.1. Elusolend	39
3.5.2. Süsteem	42
3.5.3. Ehitis	44
3.5.4. Piiratud ala	44
3.5.5. Füüsiline objekt	45

Kokkuvõte	47
Kirjandus	51
Metaphors of biodiversity's Estonian equivalents <i>elurikkus</i> and <i>bioloogiline mitmekesisus</i> . Summary	56
Lisa 1. MIPi protseduuri detailne kirjeldus	58

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sissejuhatus

1992. aastal võeti ÜROs vastu bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, mille eesmärk oli rahvusvahelisel tasemel kokku leppida biodiversiteedi kaitsmise vajalikkuses ja selle elluviimise põhimõtetes (CBD 1992). Nüüd, enam kui 30 aastat hiljem, on biodiversiteedi olukord kogu maailmas endiselt halvenemas ning seda aina kiirenevas tempos, mida saab peatada vaid jõuliste ümberkorraldustega kõigis ühiskonnaelu valdkondades (IPBES 2019: 10–19). Eesti kontekstis on käesolevat olukorda aina enam hakatud nimetama ka elurikkuse kriisiks (Arro 2019; Helm 2019). Biodiversiteet on erakordselt lai mõiste, mida on püütud defineerida näiteks nii: “kõigi elusorganismide mitmekesisus muu hulgas maa-, mere- ja teistes veeökosüsteemides ning neid hõlmavates ökoloogilistes kogumites: see hõlmab liigisisest, liikidevahelist ja ökosüsteemide mitmekesisust” (CBD 1992, eestikeelne tõlge ELT 1993) Konkreetse referendi puudumine ning lai tähendusväli teeb biodiversiteedist abstraktse mõiste, mille olemuse mõistmine ei pruugi praktilisel igapäevatasandil üldse lihtne olla. Siit tõstatub küsimus, miks pole enam kui 30 aasta jooksul biodiversiteedi kaitsmine jõudnud sõnadest piisavate tegudeni ning milline võib olla keelekasutuse roll selles. Bakalaureusetöös võtan aluseks ökolingvistika ja mõistemetafoorieooria, et analüüsida mõiste *biodiversiteet* eestikeelsete vastetega – *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus* – seotud metafoore. Võttes arvesse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* abstraktset olemust ning seda tähistavate terminite mitmekesisust, on oluline kindlaks teha, milliseid metafoore kasutatakse biodiversiteedist rääkimiseks. Leitud metafooride põhjal saab teha üldistusi loodusest mõtlemise viiside kohta. Käesoleva tööga tahan leida vastused järgmistele küsimustele:

Milliste metafooridega räägitakse *elurikkusest*?

Milliste metafooridega räägitakse *bioloogilisest mitmekesisusest*?

Kas ja kuidas *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* seotud metafoorid erinevad?

Biodiversiteedi kui ingliskeelse *biodiversity* otsetõlke kõrval on eesti keeles sagedasemas kasutuses kaks terminit: *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus*. *Bioloogiline mitmekesisus* on vanem termin ja eesti keeles kasutusel alates selle mõiste ülemaailmsest

laiemast levikust eelmise sajandi 90ndatel. *Elurikkuse* termin hakkas eesti keeles levima 2000ndatel. *Elurikkuse* sõna väljamõtlejaks ja kasutuse populariseerijaks oli bioloog ja rahvaluuleteadlane Mikk Sarv (Kull 2018). Sõna vormi ja mõiste sisu kokkukõlamine oli põhjus, miks mitmekesisuse (*kesisus* kui vaesus) kõrvale sooviti leida paremini tähendust edasi andev ja seoseid loov sõna – *elurikkus* (Sarv 2012; Kull 2018). Kuigi mõlemad terminid – *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus* – tähistavad sama nähtust – eluslooduse paljusust – on neil vormilisi erinevusi, mis võivad mõiste sisule anda erinevaid tähendusvarjundeid. *Bioloogiline mitmekesisus* on oma olemuselt neutraalne ega viita tähistatavale nähtusele hinnanguliselt. *Elurikkus* on aga kujundlikum ja hinnangulisem. *Rikkus* paljususe tähistajana kujutab seda paljusust ka olulisena, seob millegi väärtuslikuga. Paljusus ei pea seejuures alati ilmtingimata väärtuslik olema: midagi, mida on soovimatult palju, rikkuseks ei nimetata (vrd *ohvriterohke* '(soovimatult) palju ohvraid', mitte *ohvriterikas*). *Elurikkusesse* kui elu paljususse on selle väärtus juba sisse kirjutatud.

Andmaks *elurikkusele* ja *bioloogilisele mitmekesisusele* käegakatsutavamad ja paremini mõistetavamad sisu, räägitakse neist sageli metafooride abil. Seetõttu on üks selle töö teoreetilisi lähtekohti kognitiivses lingvistikas keskne mõistemetafooriteooria (Lakoff, Johnson 2011), mis pakub metafooride uurimiseks teoreetilise raamistiku. Siinkohal on paslik märkida, et käesolevas töös käsitlen *biodiversiteeti* kõige laiemas tähenduses: millegina, millel on tugev seos väärtustega ühiskonnas. Ka bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis tuuakse *biodiversiteedi* iseenesliku väärtuse kõrval välja selle seotus mitme teise väärtusega, nagu ökoloogiline, geneetiline, sotsiaalne, majanduslik, teaduslik, hariduslik, kultuuriline, meelelahutuslik ja esteetiline väärtus (CBD 1992). Samal ajal võib *biodiversiteet* teatud valdkondades, näiteks ökoloogias, olla määratletud väga konkreetselt ja täpselt mõõdetavana. Mõlemal juhul, nii abstraktse mõiste kui ka väga konkreetse erialatermini puhul kerkib siiski küsimus, kuidas rääkida sellest nii, et see oleks arusaadav laiamale publikule, kelle jaoks on teema uus ja tundmatu.

Kuna mõistemetafoorid ühendavad igapäevaseid ja lihtsaid (allikvaldkond) ning abstraktseid ja keerulisi (sihtvaldkond) mõistevaldkondi, toob nende uurimine nähtavale selle, mis on inimestele oluline ja väärtuslik. Idee, et keelekasutus ühtpidi mõjutab ja

teistpidi on mõjutatud sotsiaalsetest normidest ning seetõttu tuleb ühiskondlike probleemide lahendusi otsida ka keelekasutusest, on pärit kriitilise diskursusanalüüsi raamistikust (Fairclough 1989; van Dijk 2008). Keele ja keskkonna ning sellest lähtuvalt keelekasutuse ja keskkonnaprobleemide seotust käsitleb ökolingvistika (The Routledge... 2018; The Ecolinguistics... 2001; Stibbe 2015), mis on selle töö teine teoreetiline lähtekoht. See, millisenä *biodiversiteeti* mõistetakse, on seotud sellega, kuidas *biodiversiteediga* käitatakse, ja vastupidi. *Elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* võrdlev uurimine võimaldab vaadelda, kas terminite erinevuse tõttu on arusaam ja käsitlus neist samuti erinev.

Varem on *biodiversiteediga* seotud metafoore uuritud peamiselt inglise keeles. Hellsten (2002) on uurinud võrdlevalt teadlaste (ökoloogide ja looduskaitsebioloogide) ja ajakirjanike metafoorikasutust *biodiversiteedist* rääkimisel ajalehtedes. Väliverronen ja Hellsten (2002) on kirjeldanud *biodiversiteedist* rääkimise metafoore lähtuvalt sellest, kas need kuuluvad apokalüptilisse või lootustandvasse narratiivi. Stibbe ja Zunino (2008) on analüüsinud erinevaid ideoloogiaid ja nende võimalikke tagajärgi, mis erinevate *biodiversiteedi* metafooridega seotud on. Drury jt (2022) on kirjeldanud, milliste metafooride abil rääkisid *biodiversiteedi* olulisusest riigijuhid ÜRO bioloogilise mitmekesisuse konverentsil 2020. aastal.

Viidatud uurimuste metafoorikäsitlused on erinevad. Metafooride uurimisel tuleks silmas pidada, et metafoori määratlemine ei jääks hägusaks ning oleks selge, (1) mille alusel peetakse kõnealust väljendit metafoorseks ning (2) mille alusel veendutakse, et see käib just *biodiversiteedi* kohta (mitte näiteks laiemalt looduse kohta). Käesolevas töös püüan meetodivalikuga need punktid täita (meetodit kirjeldan täpsemalt peatükis 2). Kasutan metafoorse mustril analüüsi (Stefanowitsch 2007) veendumaks, et metafoor käib *elurikkuse* või *bioloogilise mitmekesisuse* kohta ning metafooride tuvastamise protseduuri (MIP) (Pragglejaz Group 2007) väljendi metafoorsuse hindamiseks. Uurimismaterjal on pärit eesti keele ühendkorpusest 2021 (Kallas, Koppel 2022). Selle tulemusel täiendab käesolev töö *biodiversiteedi* uurimuste valdkonda kaheti: kirjeldab metafoore, mis käivad spetsiifiliselt *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kohta, ning teeb seda eesti keele kohta.

Töö olen jaganud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate töö teoreetilisest taustast: kirjeldan ökolingvistika (ptk 1.1.) ja mõistemetafooriteooria (ptk 1.2.) põhiseisukohti, metafooride seost ökolingvistikaga (ptk 1.3.) ning metafooride uurimiseks kasutatavaid meetodeid (ptk 1.4.). Teises peatükis tutvustan töös kasutatud uurimismeetodit. Kolmandas peatükis analüüsin *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kohta käivaid metafoore. Alapeatükis 3.1. tutvustan üldisi tulemusi ning neljas järgnevas alapeatükis analüüsin metafoore teemade kaupa: olulisuse metafoorid (ptk 3.2.), mõõdetavuse metafoorid (ptk 3.3.), seisundi metafoorid (ptk 3.4.), olemuse metafoorid (ptk 3.5.).

1. Teoreetilised lähtepunktid

1.1. Ökolingvistika

Ökolingvistika tegeleb keele ja (loodus-)keskkonna vaheliste suhete uurimisega. Ökolingvistika on katustermin, mille sees eristub kaks erineva kujunemislöö ja uurimisfookusega, kuid tihedalt seotud ja teineteist täiendavat uurimissuunda: lingvistiline ökoloogia (ingl k *linguistic ecology*) ehk keeleökoloogia ja ökoloogiline lingvistika (ingl k *ecological linguistics*) ehk ökolingvistika kitsamas tähenduses (Fill 2018: 2).

Sarnaselt bioloogilise ökoloogiaga, mis rõhutab organismide seotust omavahel ja ümbritseva keskkonnaga, vaatleb lingvistiline ökoloogia keelt tihedas seotuses selle kasutajate ja keskkonnaga. Bioloogiast lähtuva ökoloogilise lähenemise tõi keeleuurimisse Einard Haugen, defineerides keeleökoloogiat kui “mistahes keele ja selle keskkonna vastastikmõjude uurimist” (Haugen 2001: 57). Haugeni järgi moodustub keelekeskkond inimestest, kes keelt õpivad, kasutavad ja edasi annavad, ning neid mõjutavatest psühholoogilistest ja sotsiaalsetest teguritest, mida keel kui suhtlusvahend mitmekeelses ühiskonnas kannab (Haugen 2001: 57). Keeleökoloogia tegeleb küsimustega keelte elujõulisusest, säilimisest ja rollist ühiskonnas. Lisaks psühholoogilis-sotsiaalsetele teguritele on need küsimused mõjutatud ka vahetust looduskeskkonnast ja selle mitmekesisusest. Niisiis on keeleökoloogia põhifookuses, kuidas looduslikud ja sotsiaalsed protsessid mõjutavad keelte toimimist ja vastupidi.

Ökolingvistika teine suund, lingvistiline ökoloogia ehk ökolingvistika kitsamas tähenduses (millesse ka käesolev töö kuulub), uurib, kuidas keel ja keelekasutus on seotud keskkonnaküsimuste ja -probleemide põhjuste ja lahendustega. Lingvistilise ökoloogia alusepanijaks peetakse Michael Hallidayd, kelle ettekanne (2001) käsitles inglise keele näitel, kuidas osade keelte grammatikas on sügavalt juurdunud mõtteviis inimese üleolekust looduse ees, mistõttu polegi võimalik rääkida loodusega arvestavalt. Ilmingutena sügavalt juurdunud kasvu mõtteviisist toob ta näiteks loodusvarade, nagu *õhk, vesi, muld, nafta, raud*, esinemise ainesõnade ehk loendamatuena, luues neist mulje kui ammendamaturessurssidest. Samuti peetakse suuremat paremaks või vähemalt

asjade loomulikuks, neutraalseks olekuks. (Halliday 2001: 193–194) Eesti keeles väljendub see näiteks selles, et millegi mõõtmetest rääkides kasutatakse sõna *suurus*, mis seab suure neutraalsesse positsiooni. *Väiksusest* rääkimine tuleb kõne alla siis, kui miski on erakordselt väike, st pole suur. Keelesüsteemi ja -kasutuse nägemine ökoloogiliste probleemide ühe põhjusena sai ökolingvistika nurgakiviks, distsipliini ülesandeks keelest mitteökoloogilisi mustreid leida ja neile tähelepanu juhtida. Ökolingvistika algus langes ajale, mil keskkonnaprobleemid ja mure neist johtuvate ohtude osas said aina enam tähelepanu üle kogu maailma (nt ka bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni vastuvõtmine 1992. aastal ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil).

Keelekasutuse ökoloogilisuus ja mitteökoloogilisuus on suhteline ning kerkib küsimus, mille põhjal seda hinnata. Selles osas on ökolingvistika arenenud mitmes suunas ning küsimus, kuivõrd peaks ökolingvistid lisaks keele kirjeldamisele andma suuniseid ökoloogilisemaks keelekasutuseks, on lahkarvamuste kese. Sõltuvalt keelekirjelduse tasemest ja valitud uurimismeetoditest jagunevad ökolingvistilised uurimused kaheks: need, mis tegelevad keelesüsteemi ehk grammatikaga, ja need, mis tegelevad keskkonnateemadel kirjutatud tekstide, nagu kõnede, reklaamide, arvamuskirjeldusega. Keelesüsteemiga tegelevad uurimused kirjeldavad, kuidas grammatikas juurdunud mustrid kujundavad meie arusaama keskkonnast, ja seovad keelekasutuse tihedalt mõtlemise ja üldise mõistesüsteemiga. (The Ecolinguistics... 2001: 6–7) Tekstipõhine ökolingvistika kasutab kriitilist diskursusanalüüsi, et keelekasutust ökoloogilisest vaatepunktist analüüsida ning seda ökoloogilisemaks muuta. Suuna üks esindaja Arran Stibbe väidab, et kõigil ökolingvistilistel uurimustel on suuremal või vähemal määral normatiivsed eesmärgid, ning kirjeldab oma ökofilosoofia põhimõtteid, millest ta raamatus “Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By” lähtub (Stibbe 2015: 9, 13–16). Raamatu eesmärk on erinevaid keeleteaduse meetodeid, sh kriitilist diskursusanalüüsi, freimi-, metafoori-, hinnangu- ja identiteediteooriat, ühendades luua raamistik, mille alusel analüüsida loodusest rääkivate tekstide keelekasutust ja kõrvutada neid ökoloogilise maailmavaatega. Stibbe sõnul tuleks sobivuse korral nende levikut edendada, mittesobivuse korral neile vastu seista. (Stibbe 2015: 2, 5)

Valitud keele analüüsimise tasemest sõltub, kui võrd on võimalik keelekasutust muuta ja sellega hoiakutes ning käitumises muutusi esile kutsuda. Kriitilise diskursusanalüüsi teooria seisukohalt on hoiakute muutmine iseenesest lihtne ülesanne, piisab sõnade ja lausekonstruktsioonide muutmisest. Samas on süsteemipõhised ökolingvistid seadnud kahtluse alla selle, milline keelekasutus on parem, ja kas sellel on tegelik mõju keskkonnaprobleemide lahendamisele. Matthias Jung (2001: 276–277) toob välja, et sõnavalikute (täpsemalt eufemismide ehk pehmedavate väljendite) reaalsust varjavat olemust saab väita ainult siis, kui kogu keele kasutajaskond on selles ühel meelel. Samas on üksmeel, eriti ökoloogias kui arenevas valdkonnas, haruldane, mis muudab eufemismide kriitika vaid ühe vaatepunkti esituseks (Jung 2011: 276–277). Peter Mühlhäuser (2020: 18) laiendab seda mõtet, väites, et suur osa keskkonnadiskursusest on täidetud “sõnadega, mis asendavad tegusid”, rõhutades, et keele pinnapealne muutmine ei pruugi olla efektiivne viis tegelike keskkonnaprobleemide lahendamiseks. Tema arvates pole keel keskkonnaga korrelatiivselt seotud, vaid ongi osa keskkonnast. Kõik, mis toimub keskkonnas, leiab kajastuse keeles, ning see, mis on keeles, hoiab alal keskkonnas toimimise tavasid. (Mühlhäuser 2020: 14, 17) Sellest võib järeldada, et keeleuurimine saab nähtavaks teha ja tähelepanu juhtida sellele, milline on arusaam maailmast, kuid puhtalt keele muutmisest ei piisa, et seda maailma muuta. Me lihtsalt ei tea, milline see parem maailm peaks olema ja kuidas seda täpselt saavutada, kuna oleme ise osa sellest. Tekstipõhise ökolingvistika põhilist kriitikapunkti – uurija ideoloogilist kallutatust ja ühe vaatepunkti soosimist – on möönnud ka Stibbe, kuid selle vältimiseks tal lahendust pole (Stibbe 2015: 188–189). Niisiis on ökolingvistika kui raamistik küllaltki lai ja oma eesmärkidelt ka vastuoluline. Ühendavaks lüliks on keele ja keskkonnaprobleemide põhjuste-lahenduste seoste analüüsimine, kuid kasutatavad meetodid ja seetõttu ka tulemuste tõlgendamine võib olla erinev.

Käesolev töö lähtub ökolingvistika põhimõtetest sedavõrd, et kirjeldab loodusest rääkimise viise, tehes seda *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kohta käivaid metafoore analüüsis. Töö ei ole kindlasti normatiivne. Minu eesmärk pole öelda, millised metafoorid on *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimiseks õigemad ja paremad. Ma küll analüüsin leitud metafoore ka aspektidest, mis võivad olla normatiivsete hinnangute aluseks (instrumentaalne vs sisemine väärtus, antropo- vs

biotsentrism), kuid selle eesmärk on eelkõige selgitada, miks ja mil moel metafoorid neid seoseid tekitavad. Nagu eelnevalt mainitud, on keel tihedalt ümbritseva maailmaga seotud ning metafooride uurimine võimaldab tuvastada maailmast mõtlemise viise ja valgustada käitumise põhjuseid. Lisaks põhineb käesolev töö suhteliselt suurel hulgal korpusmaterjalil ning järgib kindlat metoodikat (metafoorse mustri analüüs (Stefanowitsch 2007), MIP (Pragglejaz Group 2007)), mistõttu ei ole tehtavad järeldused nii uurijakesksed.

1.2. Mõistemetafooriteooria

Mõistemetafooriteooria lähtekoht on, et metafoorsus on mõtlemise omadus, mitte pelgalt sõnatasandile kuuluv poeetiline keelekasutus (Lakoff, Johnson 2011: 35). Mõistesüsteem, mis on inimesele maailma tajumise, mõtlemise ja käitumise aluseks, on liigendatud ja korrastatud metafooride abil (Lakoff, Johnson 2011: 38). Teooria seisukohalt on oluline termin **mõistemetafoor**¹, „mis tähendab ühest mõistelisest valdkonnast mõtlemist teise mõistelise valdkonna kaudu,“ (Lakoff, Johnson 2011: 284). Samuti on olulised terminid **allik-** ja **sihtvaldkond**, millest mõistemetafoor koosneb: allikvaldkond on konkreetsem ja liigendamise aluseks, sihtvaldkond on abstraktsem ja seda liigendatakse eelmise abil. Vastavat tegevust, mis pole küll eksplitsiitne, nimetatakse **mõistestamiseks**. Oluline on ka vahet teha metafoorsel väljendil ja metafoorsel lausel: **metafoorne väljend** on mõistemetafoori ilming keelekasutuses; **metafoorne lause** aga lause, kus sisaldub vähemalt üks metafoorne väljend. Näiteks sisaldab metafoorne lause *Sa ei suuda enda kaitseks midagi öelda* metafoorset väljendit *enda kaitseks ütleva*. Sellest omakorda ilmneb VAIDLUSE mõistestamine SÕJA kaudu: teadmine, et sõjas kaitstakse oma positsioone, aitab vaidlusest kui abstraktsest nähtusest mõelda, rääkida ja selles käituda. Mõistemetafoor VAIDLUS ON SÕDA ilmneb keeles veel mitmete metafoorsete väljenditena, nagu *seisukohta kaitsma/ründama*, *kriitikaga märki tabama*, *argumente põhja laskma*. Oluline on, et sõjaterminoloogiat ei kasutata ainult vaidlustest rääkimiseks, vaid SÕJA mõiste aitab vaidlusest mõelda ja neis käituda. (Lakoff, Johnson 2011: 36–37) Seetõttu võimaldab keelest metafoorsete väljendite otsimine ja nende uurimine kirjeldada

¹ Käesolevas töös kasutan termineid mõistemetafoor ja metafoor loetavuse huvides sünonüümidena. Metafoor ei tähenda siin poeetilist keelekasutust, vaid sarnaselt mõistemetafoorile mõtlemise aluseks olevat mehhanismi, mille ilminguid näeb keelekasutuses.

mõtlemise ja sellega seotult ka käitumise metafoorset olemust (Lakoff, Johnson 2011: 39).

Mõistemetafoor VAIDLUS ON SÕDA on vaid üks viis, kuidas vaidlust mõistestada ja see ei kata kõiki aspekte, mis vaidlusel olla võivad. Iga allikvaldkond toob esile sihtvaldkonna mõiste teatud aspektid, jättes teised samal ajal varju. Mõistestades vaidlust sõja kaudu, on esil vaidluse võitluslikud ja kontrollivajaduslikud aspektid. Seevastu mõistemetafoor VAIDLUS ON TEEKOND rõhutab vaidluse kulgu. (Kövecses 2010: 92) Osaline esiletõst on ka põhjus, mis nõuab ühe sihtvaldkonna mõiste jaoks mitme allikvaldkonna kasutamist, et abstraktse mõiste võimalikult paljud eri aspektid saaksid kaetud (Kövecses 2010: 96).

Mõistemetafoori allikvaldkond on enamasti konkreetsem ja füüsilisem kui sihtvaldkond, mida esimese põhjal mõistestatakse (Kövecses 2010: 7). Sagedasimad mõistemetafooride allikvaldkonnad keeles üldiselt on näiteks INIMESE KEHA, TERVIS, LOOMAD, TAIMED, EHITISED, MASINAD, RAHA, TOIT, TEMPERATUUR, VALGUSE INTENSIIVSUS, FÜÜSILISED JÕUD, LIIKUMINE. Sagedasimad sihtvaldkonnad aga EMOTSIOONID, SOOVID, MORAAL, MÕTTED, SUHTED, KOMMUNIKATSIOON, AEG, SÜNDMUSED. (Kövecses 2010: 18–27) Seega on allikvaldkonnad sellised, mida saab vahetult tajuda või nendega füüsiliselt kokku puutuda, sihtvaldkonnad on aga sellised, millega eelnev võimalik ei ole. Siinse töö seisukohalt on huvitav asjaolu, et nii *elurikkus* kui ka *bioloogiline mitmekesisus* on looduskeskkonna osad ja looduskeskkond on oma konkreetsemates ilmingutes (loomad, taimed) paljude mõistemetafooride allikvaldkonnaks. Näiteks mõistestatakse emotsioone loomade käitumisavalduste *vihast lõrisema* või taimede kasvufaaside kaudu *ta lausa õitses*. Seevastu kirjeldavad siin töös uuritavad mõisted looduskeskkonna abstraktsemat osa, mistõttu vajavad need ise mõne konkreetsema allikvaldkonna kaudu mõistestamist, et nende olemus hõlpsamini arusaadav oleks. Loodusest rääkimise metafooridest tuleb põhjalikumalt juttu järgmises peatükis (ptk 1.3.).

Kõik kultuuris tugevalt juurdunud väärtused on sidusad selle kultuuri mõistesüsteemiga (Lakoff, Johnson 2011: 55). Näiteks on Lääne ühiskonnas levinud TÖÖ ja AJA mõistestamine RESSURSINA, mis peegeldab väärtust muuta kõik mõõdetavaks ning rakendada asju vaid kasulikul viisil (Lakoff, Johnson 2011: 101–102). Mõte, et keele kaudu pääseb ligi ka meid igapäevaelus juhtivatele väärtustele, on oluline eriti

keskkonnaprobleemide kontekstis. Just seetõttu on ökolingvistika kontekstis mõtet uurida keelekasutuse ja keskkonnaprobleemide seotust. Seejuures pole mõistesüsteemi liigendus absoluutne, vaid kultuurispetsiifiline, võimaldades mõistemetafooridel kultuuriti varieeruda. Kövecses (2010: 218–220) on välja toonud, et varieerumise põhjuseid seletavad laiema kultuurikonteksti ja loodusliku keskkonna erinevused kultuuride vahel. Samadest nähtustest on võimalik mõelda ja rääkida erinevalt, kuid kas ja kuidas mõtlemist teadlikult muuta, on keerulisem küsimus (vt ka ökolingvistide erinevad seisukohad keelekasutuse muutmise osas peatükis 1.1.)

1.3. Metafoorid ja keskkond

Metafooride roll loodusest ja keskkonnateemadest rääkimisel on ökolingvistika raamistikus käsitlemist leidnud. Keskkonnaprobleemide suhtelise uudsuse ja nende globaalse iseloomu tõttu on neid tervikuna pea võimatu hoomata ning üksikisiku isiklik suhestumine neisse on raskendatud. Kui inimesel puudub mõistesüsteem, millesse uus info sobituks, on selle mõistmine võimatu (Lakoff 2010: 73–74). Siinkohal on metafooridel oluline roll aitamaks mõistestada keskkonnateemade olemust millegi tuttava ja konkreetse kaudu ning aidata edasi anda nende tõsidust. On leitud, et metafooridest sõltub, kui tõsiseks ja oluliseks inimesed keskkonnaprobleeme peavad. Näiteks on aja- ja ruumimetafoore uurides leitud, et kliimakriisi tajutakse tõsisema ja kiireloomulisema probleemina, kui sündmusi kujutatakse ajas lähemale liikuvatena, võrreldes sellega, kui inimesed ise ajas sündmustele lähemale liiguvad (Flusberg jt 2017). Eesti keeles iseloomustaksid sündmuste või inimeste ajas liikumist vastavalt järgmised laused: *Kliimakatastroof läheneb meile* või *Me liigume kliimakatastroofi suunas*.

Metafoorid erinevad ka selles, milliseid tundeid need kõnealuse nähtuse suhtes tekitavad ning kui paljud inimesed sellega isiklikult suhestuvad. Thibodeau jt (2017: 294, 297) leidsid, et planeet Maa mõistestamine KODUNA kutsub esile enim positiivseid tundeid, võrreldes näiteks RESSURSINA mõistestamisega, ning seda ühtviisi väga erinevate maailmavaadetega inimeste seas. Metafoorid, mis kõnetaksid laia publikut, on olulised, sest globaalsed probleemid vajavad ka globaalseid lahendusi. Samas pole üldkehtivate metafooride leidmine kerge, sest nähtused ise on kompleksed ja nii indiviidide kui ka inimrühmade mõistesüsteemid väga erinevad. Kuigi metafoori allikvaldkond on

defineeritud kui konkreetsem ja lihtsam, erinevad inimesed selle poolest, millised valdkonnad neile konkreetsemad ja lihtsamad on. See, mis ja miks on igapäevakogemuse alusel ühe jaoks oluline, ei pruugi seda olla teise jaoks.

Kui inimeste kogemus erineb, erineb ka nende mõistesüsteem. Lakoff (2010) rõhutab, et keskkonnaprobleemidest saab edukalt rääkida vaid juhul, kui selleks valitud mõisted sobituvad vastuvõtja kognitsioonis olevatesse freimidesse. Lakoff (2010: 71) peab freimi all silmas laiemat konteksti ehk raami, mis ühendab erinevaid mõisteid. Freimi kuuluvad semantilised rollid, semantiliste rollide vahelised suhted ja freimi suhted teiste freimidega (Lakoff 2010: 71). Näiteks kuuluvad ressursi freimi rollid, nagu *hankija, käitleja, tarbija, maardla*. Nende omavahelisi suhteid kirjeldavad tegevused, nagu *ammutamise, hankimine, tarbimine*. Üks mõiste aktiveerib kõik sellega vahetult seotud mõisted (eelnevad näited) aga ka laiemat mõistesüsteemi ehk suhteid teiste freimidega (Lakoff 2010: 72). Ressursi freimiga seoses aktiveeruvad ka näiteks efektiivsuse ja kasumi freimid. See on ühtlasi põhjus, miks erinevad loodusest rääkimise metafoorid kujundavad ja tugevdavad erinevaid väärtushinnanguid looduse suhtes (Lakoff 2010: 72). Kasutades looduse mõistestamiseks mõnd mõistet allikvaldkonnast RESSURSS aktiveeruvad kõik teadmised ressurssidest, nende kasutamisest ja ka nende väärtusest. Ressursile annab väärtuse selle tõhusus erinevate toodete või teenuste pakkumisel. Ehk tegemist on instrumentaalse väärtusega, mis metafoorse ülekandega loodusele üle kantakse. Looduse väärtus võib seisneda ka iseeneses, kuid see RESSURSI metafoori kasutades esmajoones esile ei tule. Väärtust iseeneses iseloomustavad metafoorid, mis peavad oluliseks kõiki looduse osi. Näiteks KODU metafoor, mida Thibodeau jt uuringus (2017: 295) peeti enim looduse kompleksust edasi andvaks. Niisiis saab loodusest rääkimise metafoore uurides kaardistada, milliseid allikvaldkondi kasutatakse, st mis on keelekasutajate jaoks parasjagu oluline ja igapäevane, ning milliseid on motiivid loodusele tähelepanu pööramiseks.

Looduse väärtustamise põhjused saab paigutada ka laiemale bio- ja antropotsentrismi skaalale. Metafoorid erinevad selles, millisena need kujutavad üldist inimese ja looduse suhet, mis on erakordselt oluline, kuna see suhe on seotud keskkonnaprobleemide põhjuste ja lahendustega. Siin kerkib esile antro- ja biotsentristliku maailmavaate

erinevus. Antropotsentristliku maailmavaate järgi on inimene looduse kese, loodus on inimese hüvanguks kontrollida ja kasutada. Biotsentrismi kohaselt on inimene osa loodusest ja võrdne kõige elava seas. Verhageni (2008: 4, 7) järgi esindavad looduse mõistestamisel antropotsentristlikku maailmavaadet metafoorid MASIN, TEHAS, LAOHOONE, biotsentristlikku aga EMA, VÖRGUSTIK, ABINÕU. Nagu näha, on antropotsentristlikud metafoorid sellised, mis näevad looduses instrumentaalset väärtust. Biotsentristlikud metafoorid kujutavad loodust aga pigem selliste mõistete kaudu, millel võib olla ka väärtus iseeneses.

1.4. Metafooride uurimismeetodid

Mõtlemise aluseks olevate mõistemetafooride tuvastamiseks on vaja uurida nende ilminguid keelekasutuses. Raskuskoht on selles, et mõistemetafoorid ilmnevad keeles väga paljude ja erinevate metafoorsete väljenditena, mistõttu on nende leidmine keeruline. Metafoorsete väljendite uurimiseks on mitu viisi. Alates mõistemetafooriteooria algusest 1980ndatel kuni korpuslingvistika laiema levikuni 2000ndate alguses oli uurija enda keeletunnetus ehk introspektsioon peamiseks mõistemetafooride uurimise vahendiks. Sageli koosnes uurimuste materjal metafoorsetest väljenditest, mis uurijal vastava valdkonnaga seoses meenusid. Stefanowitch (2007: 64) toob välja, et introspektsiooni abil on küll võimalik leida metafoorseid väljendeid ja nende põhjal mõistemetafooride olemasolu tõestada, kuid süsteemseks ülevaateks neist ei piisa. Metafooril võib olla palju enam keelelisi ilminguid, kui üks inimene teada võib. Deignani (2005: 87, 96) sõnul saab mõistemetafoori tegelikest keelelistest ilmingutest, nende sagedusest ja kasutuskontekstist objektiivsema ülevaate uurimismaterjali kogumisel keelekorpustest.

Keelekorpustest on metafoorseid väljendeid võimalik otsida kaheti: nii allikvaldkonna kui ka sihtvaldkonna mõistete kaudu. Käesolevas töös kasutan sihtvaldkonnapõhist otsingut ja tutvustan lähemalt seda. Sihtvaldkonnapõhist otsingut nimetab Stefanowitsch (2007) **metafoorse mustri analüüsiks**. Metafoorse mustriga on tegemist siis, kui metafoorses väljendis esineb nii allik- kui ka sihtvaldkonna sõnavara (Stefanowitsch 2007: 66). Näide metafoorsest mustrist on

(01) Ta läks vihast lausa *keema*.

Lauses 01 esineb metafoori VIHA ON VEDELIK allikvaldkonna (VEDELIK) sõna *keema*, aga ka sihtvaldkonna (VIHA) sõna viha. Mõned metafoorsed väljendid on aga sellised, kus sihtvaldkonna sõna ei esine, näiteks

(02) Poisi käitumine ajas ta *keema*.

Lauses 02 esineb ainult allikvaldkonna sõna *keema*, kuid konkreetsest lausest pole võimalik aru saada, millise sihtvaldkonna kohta see käib (keema võib minna näiteks vihast, ärevusest, elevusest). Olemaks kindel, et metafooride, mida mina uurin, sihtvaldkond on justnimelt *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus*, otsingi korpusest lauseid, kus sihtvaldkond eksplitsiitselt esindatud on.

Sihtvaldkonna mõistete kaudu saab leida vaid osa metafoorsetest väljenditest, mis mõistemetafoori esindavad, (need, milles esineb nii allik- kui ka sihtvaldkonna sõnavara), kuid Stefanowitsch (2007) on oma uurimustega näidanud, et see osa metafoorsetest väljenditest on piisav tegemaks üldistusi leitud mõistemetafooride kohta üldiselt. Esiteks on metafoorse mustri analüüsiga võimalik leida kõik sihtvaldkonda liigendavad mõistemetafoorid mis introspektsioonigagi ning tuvastada lisaks ka need, mille peale introspektsiooniga ei pruugi tulla (Stefanowitsch 2007: 69, 90). Teiseks on tulemused loendatavad, mis lubab teha järeldusi sagedasemate ja olulisemate mõistemetafooride kohta, mis mingit valdkonda liigendavad (Stefanowitsch 2007: 69, 95–96). Kolmandaks väidab Stefanowitsch, et pole vahet, milline sõna valida sihtvaldkonna mõistet esindama, sest enamik nendega seotud metafooridest on kõigil sama mõistekategooria liikmetel ühised. Teisalt võimaldavad need erinevused, mis siiski välja tulevad, kirjeldada peeneid erinevusi mõistekategooria liikmete vahel. (Stefanowitsch 2007: 96–99, 102) Käesoleva töö seisukohalt on viimane mõte eriti huvipakkuv, sest *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* puhul on samuti tegemist ühe mõistekategooria liikmetega. Eelnevale tuginedes võib oletada, et neist räägitakse suures osas samade metafooridega. Samas, nagu sissejuhatuses kirjeldatud, on *elurikkus* ise kujundlikum ja hinnangulisem ning seetõttu võivad sellega seotud metafoorid olla teistsugused kui *bioloogilisel mitmekesisusel*.

Sihtvaldkonnapõhise otsinguga tehakse korpusest sihtvaldkonna mõistega päring. Vastusena saadud lausetes tuleb määrata, kas neis ka metafoor esineb. Näiteks lauses 03, mis sihtvaldkonnapõhise otsinguga välja tuleb, metafoori ei ole.

(03) *Elurikkuse* uurimisel oleme meie esirinnas.

Elurikkust uurima pole metafoorne väljend, sest *uurimine* ei ole konkreetne mõiste ega aita *elurikkuse* mõistest paremini aru saada. Vahetegemine otseste ja metafoorseste väljendite vahel on küllaltki keeruline. Ilma ühese meetodita sõltub see iga uurija keeletunnetusest ning uurimuse taustast ja eesmärkidest, mistõttu muutub üldistuste ja võrdluste tegemine eri uurimuste vahel keeruliseks (Pragglejaz Group 2007: 1–2). Selle kitsakoha lahendamiseks on uurijaterühm Pragglejaz Group (2007) välja pakkunud metafooride tuvastamise protseduuri (ingl k *metaphor identification procedure*, MIP), mille eesmärk on tagada võimalikult selge ja täpne metafoorseste väljendite määramine. Detailne MIPi juhend on esitatud lisas 1, kuid üldiselt on protseduur järgmine. MIPi analüüsiühikuks on üks leksikaalne üksus. Esmalt määratakse iga leksikaalse üksuse tähendus vaatluse all olevas kontekstis ning seejärel võrreldakse, kas sellel leksikaalsel üksusel võib mõnes muus kontekstis olla otsesem tähendus. Otsesem tähendus on enamasti konkreetsem, seotud füüsilise tegevusega, täpsem, ajalooliselt vanem. Kui otsesem tähendus leidub, siis määratakse leksikaalne üksus vaatluse all olevas kontekstis metafoorseks. (Pragglejaz Group 2007: 3) Näiteks lauses (04) on *kasvamisel* konkreetsem tähendus, mis tähendab “inimeste, loomade või elusolendite aja jooksul pikemaks ja suuremaks muutumist” (kasvama. EKI ühendsõnastik 2022).

(04) Niidul kasvab elurikkus.

Kuna *kasvamist* kui konkreetset mõistet kasutatakse *elurikkusest* kui abstraktsest mõistest rääkimiseks, saab öelda, et kasutus on metafoorne ning *elurikkust* mõistestatakse ELUSOLENDINA.

Kui metafoorsed väljendid on tuvastatud, tuleb need rühmitada neis esinevate allikvaldkondade põhjal. Stefanowitsch (2007: 77) möönab, et allikvaldkondade määramiseks ühtset meetodit pole ning osaliselt käib see uurija sisetunde põhjal ja sõltub korpuse sisust ning mitmekülgisusest. Kuna allikvaldkonnad on sageli igapäevakogemusega seotud ja pigem universaalsed, saab toetuda ka olemasolevatele metafooride käsitlustele (Lakoff, Johnson 2011; Kövecses 2010), metafooride nimekirjadele, näiteks MetaNetile (MetaNet Group 2023), või *biodiversiteedi* puhul ka selleteemalistele uurimustele (Hellsten 2002; Väliverronen, Hellsten 2002; Stibbe, Zunino 2008; Verhagen 2008)

2. Uurimismaterjal ja -meetod

Bakalaureusetöö uurimismaterjal pärineb eesti keele ühendkorpusest 2021 (Kallas, Koppel 2022), millest tegin päringuid Sketch Engine'i (Kilgarriff jt 2014) kaudu. Konkordantsi otsingus otsisin märksõnu *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus*, et leida laused, kus need terminid esinevad. *Elurikkusega* leidis 15 459 ja *bioloogilise mitmekesisusega* 12 012 vastet. Laadisin alla juhuvaliku alusel kummagi märksõnaga esialgu 600 lauset, millest metafoorseid väljendeid otsima hakata. Eesmärgiks oli koguda kummagi terminiga 300 metafoorset lauset. Selleks tuli *elurikkuse* puhul läbi vaadata 545 lauset ja *bioloogilise mitmekesisuse* puhul 566 lauset. Teisisõnu, metafoor sisaldus pisut enam kui pooltes lausetes, *elurikkuse* puhul 300/545-st ja *bioloogilise mitmekesisuse* puhul 300/566.

Kui metafoorses lauses oli rohkem kui üks metafoorne väljend, analüüsisin neid väljendeid eraldi. Näiteks sisaldab metafoorne lause 05 kaht metafoorset väljendit: *elurikkuse vähenemine* ja *elurikkuse hävimine*. Küll aga esindavad need väljendid sama mõistemetafoori ELURIKKUS ON FÜÜSILINE OBJEKT.

(05) Põllumajanduses kasutatavad taimekaitsevahendid, sealhulgas putukamürgid, on üks peamistest **elurikkuse vähenemise** ja **hävimise** põhjustest nii põllumajandus- kui ka loodusmaastikus.

Võis olla ka nii, et ühes metafoorses lauses (06) sisaldus mitu metafoorset väljendit, mis esindasid erinevaid mõistemetafoore

(06) Algatuse eesmärkide hulka kuulub **bioloogilise mitmekesisuse säilitamine**, selle osade **jätkusuutlik kasutamine** ning õiglane ja võrdne geneetiliste ressursside rakendamisest tulenevate hüvede jagamine.

Selles lauses on kolm metafoorset väljendit: (1) *bioloogilise mitmekesisuse säilitamine*, (2) *bioloogilise mitmekesisuse osad* ja (3) *bioloogilise mitmekesisuse osade jätkusuutlik kasutamine*. Need esindavad mõistemetafoore BIOLOOGILINE MITMEKESISUS ON (1) FÜÜSILINE OBJEKT, (2) SÜSTEEM ja (3) PIIRATUD RESSURSS. Seetõttu kogunes analüüsitavaid metafoorseid väljendeid kummagi mõistega rohkem kui 300 – *elurikkusega* 308 ja *bioloogilise mitmekesisusega* 307.

Materjali kogumise kõige keerukam osa oli määrata, kas tegemist on metafoorse väljendiga või mitte, st kas uuritavatest mõistetest räägitakse mõne konkreetsema mõiste kaudu. MIP (Pragglejaz Group 2007) sätestab, et väljendi saab metafoorseks määrata siis, kui sellel väljendil on olemas tavalisem (MIP-i mõistes konkreetsem, vanem jne, vt ka lisa 1) tähendus kui vaatlusaluses kontekstis. Tavalisem tähendus ei pruugi olla sõna sagedasim tähendus (Pragglejaz Group 2007). Kuna paljude füüsilist tegevust tähistavate sõnade tähendused on aja jooksul abstraktsemaks muutunud ja sageli neid kasutataksegi rohkem abstraktses kui konkreetse tähenduses, võib mõne väljendi metafoorseks määramine vastuoluline tunduda. Näiteks kui räägitakse *elurikkuse hoidmisest* kui selle 'seisundi säilitamisest', saab kasutuse metafoorseks määrata, sest tegusõnal *hoidma* on ka konkreetsem tähendus 'millestki või kellestki kinni pidama, seda haardesse jätma, haardest mitte vabastama' (hoidma. EKI ühendsõnastik 2022).

Üldjoontes jälgisin materjali kogumisel MIP-i juhiseid, kuid kõige suurem erinevus sellest oli, et ma ei lugenud terviktekste, vaid üksikuid laused. Kui mõnel juhul polnud lause sisust võimalik üldse aru saada, siis vaatasin ka paari ümbritsevat lauset. Edasisest analüüsist jäid kohe välja need laused, mille tähendust oli konteksti puudumise tõttu võimatu määrata, näiteks kui uuritav mõiste esines üksiksõnana pealkirjades, loeteludes või nimena. Sõnade peamiste ja ajalooliselt vanemate tähenduste kontrollimiseks kasutasin Sõnaveebi (EKI ühendsõnastik 2022) ja Etümoloogiasõnaraamatut (EKI 2012), kuid paljuski lähtusin ka oma keeletajust. MIPi rakendamise tulemusel jäid analüüsist välja ehk ma ei määranud metafoorseteks väljendeid, mis sisaldasid näiteks tegusõnu *looma, tekitama, kujunema, tegelema*, sest neil pole konkreetsemat tähendust, mille kaudu abstraktsematest mõistetest rääkida. Samuti jäid oma abstraktsuse tõttu välja näiteks *strateegia, küsimus, probleem, poliitika*. Lisaks jäid välja need juhud, kus *elurikkus* või *bioloogiline mitmekesisus* esinesid ise allikvaldkonna mõistena, nagu *ühiskonna elurikkus*.

Teine tähelepanu nõudev koht oli määrata lauses piirkond, millest metafoori otsida. Stefanowitschi (2007) metafoorse mustri analüüsi põhimõtete järgi lähtusin sellest, et metafoorses väljendis peab sisalduma sihtvaldkonna mõiste ehk *elurikkus* või *bioloogiline mitmekesisus*. Kui lause sisaldas teisi metafoore, mis võisid käia uuritavate

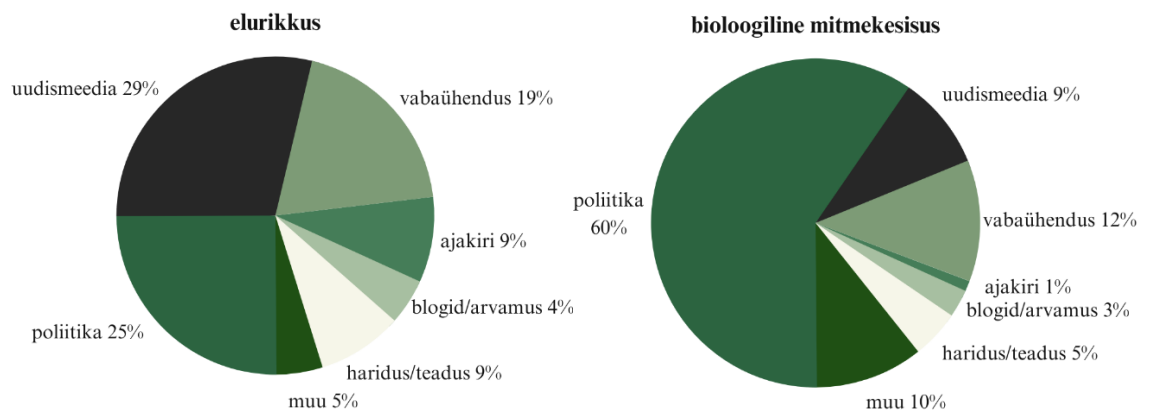
mõistete kohta, aga neis ei esinenud uuritavat terminit, jäid need analüüsist välja. Näiteks lause 07 esimeses pooles on metafoor ELURIKKUS ON ELU ALUS.

(07) **Elurikkus on elu alus** - ükski organism ega liik ei tule toime üksinda, oleme kõik omavahel seotud.

Lause teine pool käib küll *elurikkuse* kohta, kuid *elurikkusele* viitamiseks kasutatakse sõnu *organism* ja *liik*. *Elurikkuse* sisemisi suhteid saaks mööndustega tõlgendada võrgustikuna, aga kuna *elurikkus* selles väljendis eksplitsiitselt ei esine, ma seda ei teinud.

Uuritavad mõisted esinesid eri tekstiliikides erineval määral (vt Joonis 1).

Joonis 1. *Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse esinemine tekstiliigiti.*

Suurim erinevus oli poliitikatekstide (Euroopa Liit, Euroopa Parlament, Riigikogu, Keskkonnaministerium) osakaalus eri mõistete vahel, *bioloogilisel mitmekesisusel* moodustasid need üle poole (60%), *elurikkusel* veerand (25%) kogu materjalist. Vastukaaluks moodustasid *elurikkuse* puhul märkimisväärse osa (29%) uudismeedia tekstid (ERR, Delfi, Postimees, maakonnalehed), *bioloogilisel mitmekesisusel* moodustasid need väikse osa (9%). Lisaks olid *elurikkuse* puhul märkimisväärsel kohal (19%) ka vabaaühenduste tekstid (valdavalt loodusega tegelevad MTÜd ja SAd), *bioloogilisel mitmekesisusel* pisut vähem (12%). Kuigi käesolevas töös ei uuri ma terminite kasutust tekstiliigipõhiselt, vaid üldiselt kogu korpuses, on oluline sellest jaotusest teadlik olla. Kuna kumbki mõiste on juba algselt seotud rohkem kindlate tekstiliikidega, võib see mõjutada teemasid, millest nendega seoses räägitakse, ja viise, kuidas neid mõistestatakse.

3. Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisusega seotud metafoorid

Järgnevalt analüüsin metafoore, mille abil *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest* räägitakse. Toon välja, milliseid aspekte iga metafoor *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kohta esile tõstab. Lisaks kirjeldan ka üldisemaid metafoore, mis *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimisel olulised on.

3.1. Metafoorid ja nende temaatiline jaotus

Suurima osa mõistemetafooridest moodustas metafoor ELURIKKUS/BIOLOOGILINE MITMEKESISUS ON FÜÜSILINE OBJEKT. Abstraktsete mõistete kujutamine füüsiliste objektidena on keeles laialt levinud, võimaldades sel viisil üleüldse abstraktsetest mõistetest mõelda ja rääkida. Selle üldise metafoori sees saab aga eristada erinevaid tahke ja vaadelda, millised füüsilise objekti omadused on ühel või teisel juhul metafoorse ülekandega esile toodud. Näiteks, kas esiplaanil on füüsilise objekti mõõtmetest, seisundist või selle mõjutamisest rääkimine. Metafoori eri tahkude põhjal saab moodustada erinevaid teemasid, milles seda kasutatakse. Samuti koonduvad teised metafoorid omavahel temaatiliselt kokku (vt tabel 1).

Tabel 1. Mõistemetafooride jagunemine teemadesse.

teema	mõistemetafoor	<i>elurikkus</i>	<i>bioloogiline mitmekesisus</i>
olulisus	PIIRATUD RESSURSS	9	17
	HINNALINE VARA	-	10
	ELU ALUS	9	3
mõõdetavus	FÜÜSILINE OBJEKT	52	83
seisund	FÜÜSILINE OBJEKT	162	173
olemus	ELUSOLEND	25	15
	TUNDELINE OLEND	1	-
	INIMENE	6	-
	TEGUTSEJA	5	-
	SÜSTEEM	12	5
	VÕRGUSTIK	2	-
	EHITIS	3	1
	PIIRATUD ALA	6	-
	FÜÜSILINE OBJEKT	16	-
kokku		308	307

Teemadeks on *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* (1) olulisus ja selle põhjendamine, (2) mõõdetavus, (3) seisund ja selle muutumine ning (4) olemuse kirjeldamine. Järgnevalt analüüsin *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimise metafoore nende teemade kaupa. Füüsilise objekti metafoor jagunes oma eri aspektidega kolme teema vahel (mõõdetavus, seisund, olemus), ülejäänud metafoorid esinesid vaid ühes teemas. Kuna iga metafoor toob esile vaid mõiste ühe külje, võimaldab metafooride analüüsimine teemade lõikes paremini näidata, milliseid aspekte iga mõistemetafoor teatud kontekstis esile toob.

3.2. Olulisuse metafoorid

Elurikkusest ja *bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimise üks eesmärke on neile tähelepanu pöörata ja nende olulisust rõhutada. Metafoorid, mis nende olulisust esile tõstavad, saab jagada kaheks: majandusmetafoorid ja elu toimimise metafoorid.

3.2.1. Majandus

Nii *elurikkust* kui ka *bioloogilist mitmekesisust* mõistestatakse PIIRATUD RESSURSINA. PIIRATUD RESSURSI metafoor tõstab esile nende ammendatavuse, mistõttu tuleb nende kasutamise viise hoolikalt planeerida. Seda iseloomustavad väljendid, nagu *säästev kasutamine* (1, 4), *jätkusuutlikkus* (2, 5), *nappus* (3), *reserv* (6).

- (1) Hiljemalt aastaks 2020 on elurikkusele kahjulikud rahalised vahendid, sh subsiidiumid kaotatud või selliselt ümber kujundatud, et negatiivsed mõjud elurikkusele on minimeeritud või puuduvad ja **elurikkuse** säilitamist ja **säästvat kasutamist** toetavad rahalised vahendid on välja arendatud ja rakendatud, arvestades seejuures riikide sotsiaalmajanduslike tingimusi.
- (2) Raamatu autor Shiva on ühtlasi ka tuntud India teadlane ja aktivist ning kirjeldab oma teoses detailselt seda hinda, mis kaasneb elurikkuse ja loodussõbralike põllumajandusvõtete kõrvaldamisega, kui selline põllumajandamine asendada tööstuslike protsessidega, mis on risti vastu **elurikkuse jätkusuutlikkusele**.
- (3) Tänapäeva linnu iseloomustab kõrge õhureostus, müratase, valgusreostus, roheluse ja **elurikkuse nappus**, ütleb Tuul Sepp Vikerkaares.
- (4) Anda külastajatele informatsiooni kaitsealast, tema osast looduskaitstes ja **bioloogilise mitmekesisuse säästval kasutamisel**, tema sotsiokultuurilistest küsimustest ja puhke- ning haridusprogrammidest ja võimalustest.
- (5) **Bioloogilise mitmekesisuse jätkusuutlikkuse** haldamiseks on äärmiselt tähtis kaasata biomitmekesisuse vajadused valdkondlike poliitikate väljatöötamise ja nende rakendamisse.

- (6) 58. nõuab tungivalt, et liikmesriigid võtaksid metsanduspoliitika kujundamisel täielikult arvesse metsade osatähtsust **bioloogilise mitmekesisuse**, mulla säilitamise ja moodustumise, süsinikdioksiidi siduvate ning õhku puhastavate omaduste **reservina** ning inimeste vaba aja tegevuse seisukohalt.

Elurikkuse mõiste kasutamine majanduse kontekstis piirdub PIIRATUD RESSURSI metafooriga, *bioloogilisest mitmekesisusest* räägitakse majanduse kontekstis teistegi metafooride kaudu. Seda mõistestatakse ka HINNALISE VARANA, millel on *majanduslik väärtus* (7, 8). See võib korvata nii mõnegi kulutuse, mida *bioloogilise mitmekesisuse* säilitamiseks tegema peab, näiteks *pakub vastutasu investeeringutele* (8).

- (7) Bioloogilist mitmekesisust kahjustavad olulisel määral ka kaudsed tegurid, nagu rahvastiku kasv, inimeste vähesed teadmised bioloogilise mitmekesisuse valdkonnas, ning asjaolu, et otsuste tegemisel ei võeta arvesse **bioloogilise mitmekesisuse majanduslikku väärtust**.
- (8) 2. (...) märgib lisaks, et **bioloogilise mitmekesisuse suur majanduslik väärtus** pakub väärilist vastutasu bioloogilise mitmekesisuse säilitamiseks tehtavatele investeeringutele.

Räägitakse ka *bioloogilise mitmekesisuse rahastamisest* (9) ja sellesse *investeeringust* (10). Investeering ja rahastamine on alati seotud riskidega ning saadav kasu pole kindel, mistõttu tuleb olla ettevaatlik ja tegevuse mõttekust hoolikalt kaaluda. Samas on võimaliku kasu saamine tulevikus siiski ajend, et nende temadega üleüldse tegeleda.

- (9) 59. juhib tähelepanu sellele, et vaatamata kõnealustele pürgimustele on ühenduse ja liikmesriikide välisabiprogrammides väga vähe sihtotstarbelist **bioloogilise mitmekesisuse rahastamist**.
- (10) **Investeeringu bioloogilisse mitmekesisusse.**

Majandusmetafoorid hindavad *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* nende instrumentaalse väärtuse poolest. Nende väärtus sõltub sellest, kui palju pakuvad nad kasutamiseks ressursse või kui efektiivselt suudavad taastoota neisse tehtud investeeringud. Stibbe ja Zunino (2008: 173) on samuti välja toonud, et majanduse kontekstis *biodiversiteedist* rääkimine tähendab, et *biodiversiteediga* tegelemise vahendid on piiratud, mistõttu tuleb paika panna prioriteedid, kuidas seda kõige efektiivsem teha on.

Olenemata, millist metafoori majanduse kontekstis *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olulisuse põhjendamiseks kasutakse, rõhutavad need igal juhul nende instrumentaalset väärtust ning neist saadav kasu on põhjus, miks nendega arvestada tuleb.

Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse majanduslike kasude esile toomine selgitab nende olulisust inimesele, kelle jaoks on majandusvaldkond igapäevane. Seetõttu kasutatakse metafooride allikavaldkondadena tarbimisühiskonnas tavalisi ja arusaadavaid mõistevaldkondi, nagu RESSURSS ja HINNALINE VARA. Sihtgrupi ootustele vastavate metafooride eelistamist leidis ka Hellsten (2002), võrreldes ökoloogide ja ajakirjanike biodiversiteediteemalisi sõnavõtte ajalehtedes. Ajakirjanikud kasutasid ökoloogidest rohkem majandusteemalisi metafoore arvatavasti põhjusel, et uudiste lugejatele on majandusvaldkond tuttavam ja eelistatum kui kultuuri ja kunsti valdkond, milleteemalisi metafoore oli rohkem ökoloogide sõnavõttudes (Hellsten 2002: 104). Igapäevakogemusest pärineva arusaama ressursside tähtsusest toimetulekule ning hinnaliste varadega seotud riskide ülekandmine *elurikkusele* ja *bioloogilisele mitmekesisusele* muudab ka nende olulisuse arusaadavaks. Ühelt poolt võib looduse kujutamine ressursina küll aidata pöörata tähelepanu hoolika ja läbimõeldud käitumise vajadusele. Teisalt paigutab see inimese loodusest väljapoole loodusressursside kontrollijaks (Hellsten 2002: 94). Inimese huvidest lähtuvat *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* väärtustamist iseloomustab otsesõnu järgmine lause (11):

(11) Elurikkuse päeva teemaks on "**Bioloogiline mitmekesisus inimese hüvanguks**".

3.2.2. Elu toimimine

Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse olulisusest räägitakse ka elu toimimise kontekstis. Selles mõistestatakse neid ELU ALUSENA, mis on vajalik kõige muu jaoks. Selle metafoori kasutuskontekstidest selgub, et metafoori kasutatakse kummagi mõiste puhul erinevalt sõltuvalt sellest, kelle või missuguse elu jaoks need vajalikud on. *Elurikkust* peetakse elu toimimise tagajaks kõige üldisemas plaanis, rääkides sellest kui *elu alusest* (12) ja *elujõust* (13).

(12) **Elurikkus on elu alus** - ükski organism ega liik ei tule toime üksinda, oleme kõik omavahel seotud.

(13) Tänavuse looduskaitsekuu teema on "**Elurikkus on elujõud**".

Isegi kui täpsustatakse, kelle jaoks konkreetselt *elurikkus* oluline on, jääb *elurikkuse* olulisus laiahaardeliseks. Räägitakse *elurikkuse* tarvilikkusest *kogu planeet Maa asukatele* (14–16).

- (14) **Elurikkus Maal teeb meie planeedi elamiskõlblikuks** ning muudab ilusamaks ka meie loodusmajakate kodud ja töökoha.
- (15) Kõik sõltuda kõigest ja **kogu maakera hoidvatki üleval elurikkus** ja liigirikkus, millele kuri kapitalistlik mees vastanduvat.
- (16) **Ilma elurikkuseta planeet kliimamuutustele vastu ei pea.**

Bioloogiline mitmekesisus on seevastu ELU ALUSE vaid inimesele. Räägitakse selle tarvilikkusest inimese toimetulekule *toidujulgeoleku tagamise* (17) ning *põhivajaduste täitmise* (18) kaudu.

- (17) E. arvestades, et **bioloogilisel mitmekesisusel on keskne roll ülemaailmses võitluses nälja vastu ja toiduga kindlustatuse eest.**
- (18) **Bioloogiline mitmekesisus toetab paljusid põhivajadusi, millest me sõltume**, nagu näiteks vesi, mida me joome, ja õhk, mida hingame.

ELU ALUSE metafoori puhul on *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* arvestamise ajendid teistsugused kui majandusmetafooride puhul. Majanduses seisnes *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* tarvidus inimese saadavas kasus, ELU ALUSE metafoori puhul on tarvidus puht ellujäämises. ELU ALUSE metafoor, mida Stibbe ja Zunino (2008: 177) nimetavad kui ELU TOETUSSÜSTEEM (ingl k LIFE SUPPORT SYSTEM), paigutab inimese looduse sisse ning seob inimese ellujäämise otseselt *biodiversiteediga*. Seega toimub muutus ka inimese paiknemise osas looduse suhtes: väljasseisvatel kontrollijatel ja kasutajatel saavad tervikusse kuuluvad sõltujad. On märkimisväärne, et sama ELU ALUSE metafoori kasutatakse kummagi mõiste puhul erinevalt. *Bioloogiline mitmekesisus* tagab elu säilimise inimesele, kuid *elurikkus* on oluline kõigile selle osadele. *Elurikkus* on niisiis pisut lähemal loodust iseendas väärtustavale mõtteviisile.

Kokkuvõttes räägitakse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olulisusest kaht tüüpi metafooridega: need, mis on seotud majandusega, ja need, mis elu toimimisega. Majandusmetafoorid, nagu PIIRATUD RESSURSS ja HINNALINE VARA, väärtustavad *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* kui kaugemate eesmärkide saavutamise vahendeid. Seejuures leiab *bioloogilise mitmekesisuse* mõistet majanduse kontekstis *elurikkusest* sagedamini ning selle käsitus on mitmekülgsem, sidudes selle tugevalt inimesele olulisega. *Bioloogilise mitmekesisuse* olulisus inimese jaoks esildub ka ELU ALUSE metafoori puhul, kus seda kujutatakse inimese toimetuleku tagajana. *Elurikkust* seevastu peetakse elu üldiseks eeltingimuseks ja tarvilikuks kõigele elavale. Niisiis

annavad PIIRATUD RESSURI ja HINNALISE VARA metafoorid *elurikkusele* ja *bioloogilisele mitmekesisusele* instrumentaalse väärtuse. ELU ALUSE metafoor näitab ka väärtust iseeneses, kuid seda vaid *elurikkuse* mõiste puhul.

3.3. Mõõdetavuse metafoorid

Teine suur teema, millest *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* seoses räägitakse, on nende mõõdetavus. Abstraktse mõiste mõõdetavaks muutmine tähendab, et sellest räägitakse nagu konkreetsest füüsilisest objektist ehk *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* mõistestatakse FÜÜSILISE OBJEKTINA. Füüsilise objekti mõõtmeid on võimalik mõõtevahendite abil mõõta. Eelkõige käsitletakse siin teemas füüsilist objekti tema suuruse, kõrguse, laiuse, ning nende muutumise poolest. Selleks kasutatakse *indikaatoreid* (19), *mõõdikuid* (20), *näidikuid* (21) ja *näitajaid* (22).

- (19) **Elurikkuse indikaatorite** kohaselt taimeliikide arv KSM rohumaaribadel suurenes, kimalasenäitajad kasvasid, samas linnunäitajad üleüldiselt langesid.
- (20) Elurikkuse käsitlemine elupaikade võrgustikuna suuremas ruumilis-ajalises skaalas ning nutikate **elurikkuse mõõdikute** rakendamine annavad võimaluse elurikkuse paremaks kaitseks nii loodus- kui majandusmetsades.
- (21) Samuti leidsime, et pelk taimeliikide hulk koosluses või mingil pindalaühikul ehk siis lühidalt liigirikkus, mis on üks enim kasutatavaid **elurikkuse näidikuid**, ei pruugi põllumajandusmaastike elurikkust kuigi hästi peegeldada.
- (22) Eelseisvate aastate jooksul saab EEAst Euroopa bioloogilise mitmekesisuse andmekeskus, kus töötatakse välja **bioloogilise mitmekesisuse näitajate** kogumeid.

Mõõtmistulemuste alusel saab suurus omavahel võrrelda ja järjestada. Seetõttu saab rääkida piirkondadest või kooslustest, kus *elurikkust* või *bioloogilist mitmekesisust* on suhteliselt vaadatuna rohkem kui mõnes teises kohas. Kogusest rääkimine mõõtmete abil on võimalik metafoori KOGUS ON FÜÜSILISED MÕÕTMED kaudu. Suhteliselt suuremad, laiemad või kõrgemad mõõtmed seob rohkema kogusega mõistemetafoor ROHKEM ON SUUREM. See väljendub lausetes, kus *elurikkuse* või *bioloogilise mitmekesisuse* rohkemat kogust iseloomustatakse suhteliste omadussõnadega, nagu *suur* (23, 25) ja *kõrge* (24, 26).

- (23) 2) biokütus ei ole valmistatud toorainest, mis on saadud **suure elurikkusega maa-alalt** juhul, kui ei ole tõendatud, et asjaomase tooraine tootmine ei olnud looduskaitse eesmärkidega vastuolus käesoleva paragrahvi lõike 2 punkti 2 kohaselt, ning välja arvatud juhul, kui on tõendatud, et tooraine kogumine on vajalik lõike 2 punktis 3 nimetatud rohumaa seisundi säilimiseks.

- (24) Kindlasti on mõistlik pingutada selle nimel, et linnade, tööstuspiirkondade ja maanteede läheduses oleks õhk puhtam, **looduse elurikkus kõrge**, põllud mahedad, ehitised ja transpordivahendid energiasäästlikud ning tooted taaskasutatavad ja vastupidavad.
- (25) Näiteks tuginevad regiooni erakordselt produktiivsele merekeskkonnale **suure bioloogilise mitmekesisusega ökosüsteemid**, mis on ühtlasi ka ühed vähemuuritumad maailmas.
- (26) Kõrge loodusväärtusega (KLV, inglise keeles HNV ehk High Nature Value) põllumaadeks defineeritakse Euroopas piirkonnad, kus põllumajandustegevus toetab ja on seostatud erakordselt **kõrge bioloogilise mitmekesisusega** ning kõige sagedamini piirkonnad, kus looduslikud või looduskaitseelised piirangud takistavad intensiivset tootmist.

Mõlema mõiste puhul räägitakse ka nende mõõtmete suurendamisest, millega peetakse silmas koguse suurendamist. Seda iseloomustavad sõnad, nagu *suurendama-suurendamine* (27–31) ja *laiendama* (32). Neis kontekstides on näha, et *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* hulga suurendamine saab toimuda vaid kellegi aktiivse tegevuse kaudu, mis muu hulgas nõuab *teadmisi* (29) ja teatud oskusi-tehnikaid, nagu *maastikuhoidlusvõtted* (30).

- (27) Kaitseme looduslikke ja ohustatud liike ja metsade väärtuslikke elupaiku ning püüame aktiivselt **suurendada majandusmetsade elurikkust**.
- (28) Kooslooduse missiooniks on **elurikkuse suurendamine** kohtades, kus selleks pole hetkel sobivaid tingimusi ning võib kindel olla, et ükski annetus ei ole asjata.
- (29) Veel saab teada, kuidas **suurendada koduaia elurikkust**, miks võiks õppida käsitsi niitma ja kuidas on linnastumine mõjutanud maailma jõgesid.
- (30) Selle privileegi säilitamise nimel hoitakse olemasolevaid looduslikke elupaiku ning püütakse traditsiooniliste maastiku-hoidlusvõtete abil **suurendada kohalikku bioloogilist mitmekesisust**.
- (31) Selle eesmärk on suurendada tolmeldamist, **suurendada bioloogilist mitmekesisust** ja kasutada konservatiivseid maastikutehnikaid.
- (32) (...) rõhutab, et mitmeaastase finantsraamistiku (2021–2027) kliima ja **bioloogilise mitmekesisuse süvalaiendamise** eesmärgid peaksid vaheraportis esitatud tasemeid ületama.

Elurikkuse ja *bioloogilise mitmekesisuse* iseeneslikust suurenemisest räägitakse vaid paaril juhul ja sedagi siis, kui teatud *tingimused* (33) või *eeldused* (34) on täidetud.

- (33) Võrreldes ühe taastamisvõtte rakendamisega suurendab erinevate taastamisvõtete üheaegne kasutamine puistu heterogeensust ja tänu sellele **suureneb ka elurikkus**.
- (34) Ö-de rohkus näitab maastiku mitmekesisust ja loob eeldusi **bioloogilise mitmekesisuse suurenemiseks**.

Teisalt räägitakse ka vastupidisest olukorrast ehk *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* hulga vähenemisest. Sellest annavad märku sõnad *vähene*-*vähene* (35–40) ja *kahanema* (41). Väiksemad mõtted seob vähema kogusega metafoor VÄHEM ON VÄIKSEM. Kui *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* suurendamine oli aktiivne tegevus, siis vähenemist nähakse passiivse iseenesliku protsessina, mille juures vähendajat välja pole toodud. Sellele viitab protsessi või nähtust tähistava *mine*-tuletise sage kasutamine. Konkreetse agendi ehk vähenemise põhjustaja varjamisega vähendatakse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kahjustajate vastutust oma tegevuse eest.

- (35) Samas, kõigele vaatamata **väheneb** Euroopas **elurikkus**.
- (36) Kaasajal on inimõju suund aga pöördunud ja **elurikkus väheneb** kogu maailmas, paraku ka meil.
- (37) Eesti, Läti ja Leedu keskkonnakaitsjad nendivad üheskoos, et **elurikkuse vähenemine** metsades on oluline probleem, millele liikmesriigid peavad oma maaelu arengukavade koostamisel tingimata tähelepanu pöörama.
- (38) Vajaduse selle järele tingis **maailma elurikkuse kiire vähenemine**, mis ohustab tulevaste põlvkondade keskkonnakvaliteeti ning loodusest saadavaid hüvesid.
- (39) Lisaks otsestele tagajärgedele loomastikule ja taimestikule kaasnevad **bioloogilise mitmekesisuse vähenemisega**, kaasa arvatud mere elurikkuse kadumisega, julgeoleku- ja juhtimisprobleemid, aga ka inimeste tervist ähvardavad ohud.
- (40) Aga et me ilmselgelt ei ole võimelised oma maa, vete, mägede, taimede ja loomade eest ise hoolitsema, on meil nüüd põhjalik ja laiaulatuslik raport, mis käsitleb kriitiliselt **bioloogilise mitmekesisuse** igapäevast **vähendamist**.
- (41) "**Bioloogilise mitmekesisuse kahanemisel** ja kliimamuutusel on ka kaks suurt kaudset põhjustajat - inimeste arv maakeral ja nende kasvav tarbimisvõime," tõdeb ÜRO töörühma juht Robert Watson.

Vaid mõnel juhul räägitakse, et miski aktiivselt vähendab *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust*. Seejuures aga pole ka neis lausetes viidatud tahtlikele agentidele, vaid nende poolt ellu viidud protsessidele ja tegevustele, nagu *intensiivne tootmine* (42), *tammikute asendamine* (43), *mürgitamine* (44), mis jällegi vähendab nende protsesside ja tegevuste ellukutsujate vastutust tagajärgede eest.

- (42) Intensiivne tootmine on maailma paljudes piirkondades keskkonnale halvasti mõjunud, halvendanud muldade olukorda ja **vähendanud elurikkust**.

- (43) Osa sealsetest looduslikest tammikutest asendati istandikega, see **vähendas** tuntavalt **bioloogilist mitmekesisust**, sest eukalüptisalud ei sobi elupaigaks tammikutega kohastunud liikidele, neil napib nüüd sobivat toitu ja elupaiku.
- (44) Nende arvates mürgitasid need võtted maad ja vett, **vähendasid bioloogilist mitmekesisust** ja pühkisid varem viljakatelt põldudelt miljardeid tonne huumust.

Vähendamise kujutamist pidevalt kulgeva protsessina iseloomustavad eriti selgelt need laused, kus räägitakse vajadusest vähenemine peatada, et vältida edasist kahju. Siinkohal mõistestatakse vähenemist kui protsessi metafoori PROTSSESS ON LIIKUMINE TEEL abil. Protsessi lõpetamist kujutatakse PEATUMISENA, sellele viitab *vähendamise peatamine* (45). Kui peatamine pole võimalik, saab protsessi kulgu ka aeglustada, rääkides *vähendamise pidurdamisest* (46). Räägitakse ka *vähendamise ja langustrendi ümber pööramisest* (47, 48) ehk endise olukorra taastamisest, kus TEEL LIIKUMISE metafoorile lisatakse metafoor EELNEV OLUKORD ON TAGA.

- (45) nõuab tungivalt, et järgmine eelarve aitaks liidul täita Euroopa roheline kokkuleppe raames antud lubadusi ja Pariisi kokkuleppes tulenevaid kohustusi ning oleks täielikult kooskõlas eesmärgiga hoida globaalne soojenemine alla 1,5 °C ja **peatada bioloogilise mitmekesisuse vähenemine**.
- (46) Teie, härra minister, mainisite väga õigesti, et me peame tegema kõik mis võimalik ja ka antud seaduseelnõu seadustamisega, et me **pidurdaksime bioloogilise mitmekesisuse vähenemist**.
- (47) Lisaks peavad need aitama kaitsta, taastada ja parandada keskkonna (sh õhu, vee ja pinnase) kvaliteeti ja seisundit ning **peatada ja ümber pöörata elurikkuse vähenemine**.
- (48) Raportis esitatud mudel näitab, et kui suurendame looduskaitse alast tegevust kohe ning muudame oma toidutootmis ja -tarbimisharjumusi, võime **elurikkuse langustrendi peatada või isegi tagasi pöörata**.

Lisaks mõõtmetele, mis füüsilisel objektil on, saab kogust mõistestada ka selle objekti ruumis paiknemise abil. Objekti paiknemine vertikaalteljel väljendab kogust metafooride ROHKEM ON ÜLAL ja VÄHEM ON ALL abil. Selle väljendusteks on *elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse tõstmine* (49) ja *langemine* (50, 51).

- (49) Kutsun teid, tublisid inimesi kogu Eestist, oma koduümbruse **elurikkuse tõstmisel** mõtlema lahendustele, mis võiksid olla inspiratsiooniks meile kõigile.
- (50) Kahe aasta taguses WWFi koostatud indeksis hinnati, et **elurikkus on** aastatel 1970-2014 **langenud** 60 protsendi võrra.
- (51) Uuringutulemused näitasid, et 60 protsenti maailma **bioloogilise mitmekesisuse langusest** on seostatav vaid seitsme riigiga.

Olenemata sellest, kas *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kogust mõistestatakse füüsilise objekti mõõtmete või selle paiknemise kaudu, kehtib mõlemal juhul sarnane agentsuse jaotus. Ka paiknemise puhul on koguse suurendamine ehk *tõstmine* (49) aktiivne tegevus, koguse vähenemine ehk *langus* (50, 51) passiivne, justkui iseeneslik.

Kaks metafoori, mida käesoleva töö põhjal eesti keeles kasutuses pole, kuid mida Väliverronen ja Hellsten (2002) *biodiversiteedi* mõõdetavusega seostavad, on PÕLEV RAAMATUKOGU ja PÕLEV MUUSEUM. Nende keelelised väljendid on “meie elu raamatukogu põletatakse erakordsel kiirusel - ja meil on vaid väike hulk inimesi, kes oskavad lugeda seda, mis veel alles”² ja “biodiversiteedi Louvre põleb”³. Nendega mõistestatakse *biodiversiteeti* väärisasjade hoidlana, mida ähvardab mahapõlemine inimtegevuse tõttu, ning iga raamat või kunstiteos esindab üht liiki, mis seetõttu kaob. (Väliverronen, Hellsten 2002: 235–237) FÜÜSILISE OBJEKTI metafoor antud töös kujutab *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* vähenemist tervikuna, toomata seejuures esile eraldiseisvate liikide kadumist. Väliverronen ja Hellsten (2002: 235) toovad välja, et metafoorid, mis kujutavad *biodiversiteeti* loendatavana, liikide summana, panevad kaaluka rolli erialaspetsialistidele ohustatud liikide uurimisel ja säilitamisel. Sama kehtib ka *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* mõõdetavuse kohta, mille arvuliseks hindamiseks on vaja erialateadmisi ja mõõtevahendeid.

Kokkuvõtvalt polnud *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* endi vahel mõõdetavuse teemas erinevust. Mõlemat mõistestati FÜÜSILISE OBJEKTINA ning räägiti nende mõõtmetest, nagu suurus, laius, kõrgus, nende muutumisest ja paiknemisest ruumis. Küll aga erines käsitlus mõõtmete või asukoha muutumisest. Enamasti räägiti *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* suurendamisest või tõstmisest kui aktiivset panustamist nõudvast tegevusest (iseeneslikku suurenemist oli vähe). Vähenemist ja langemist nähti kui passiivset ja iseeneslikku protsessi. Vähenemisele kui protsessile viitas ka metafoori PROTSESS ON LIIKUMINE TEEL esinemine vähenemise ja selle peatamisega seoses.

² “We have a situation where our library of life is being burned at a phenomenal rate—and we have only a small number of people who know how to read what’s left” (Väliverronen, Hellsten 2002: 236)

³ “Louvre of biodiversity is burning” (Väliverronen, Hellsten 2002: 236)

3.4. Seisundi metafoorid

Kolmanda suurema teemana räägitakse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundist. Nii sellest, milline seisund parasjagu on, kui ka sellest, kuidas see muutub. Sarnaselt mõõdetavuse teemale mõistestatakse ka seisundi teemas *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* FÜÜSILISE OBJEKTINA. Käesolevalt on esiplaanil sündmused, mis füüsilise objektiga juhtuda saavad, ning tegevused, millega füüsilist objekti mõjutada saab. Samas on paljude füüsilisi tegevusi tähistavate sõnade konkreetne tähendus aja jooksul abstraktsemaks muutunud, mistõttu ei pruugita nende konkreetse tähenduse olemasolust esmapilgul teadlikud olla. Näiteks on tegusõnal *parandama* abstraktsema tähenduse ‘paremaks või tõhusamaks muutma, puudustest või pahedest vabastama’ kõrval ka konkreetsem tähendus ‘midagi lagunenu, katkist terveks ja kasutamiskõlblikuks tegema’ (parandama. EKI ühendsõnastik 2022). Nimelt sätestab MIP, et väljendi metafoorseks määramisel tuleb sõnastikust vaadata väljendi tavalisema (st konkreetsema, vanema jne, vt lisa 1) tähenduse olemasolu, kuid möönab siiski, et tavalisem tähendus ei pruugi olla sagedasim ehk keelekasutajale tuttavaim tähendus. Seetõttu olen seisundi teemas välja toonud ka väljendite metafoorseteks määramisel aluseks olnud tavalisemad tähendused MIPi järgi, mis mõnede sõnade puhul võib-olla esimesena meelde ei tuleks.

Kuigi *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundist rääkimise eesmärk on üks – pöörata neile tähelepanu ja kutsuda üles käituma nendega arvestavalt – saab kõneleja alati valida vaatepunkti, millelt ta olukorda kirjeldab ning sellest sõltuvad ka olukorrale antavad hinnangud ning edasised käitumisviisid. Seetõttu olen seisundikirjeldused jaganud kolme kategooriasse – negatiivsed, neutraalsed ja positiivsed (vt tabel 2), sõltuvalt sellest, kuidas need *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundile lähenevad. Kõige rohkem esineb neutraalseid seisundikirjeldusi, järgnevad negatiivsed ning positiivseid seisundikirjeldusi on kõige vähem.

Tabel 2. *Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse seisundkirjelduste jaotumine kategooriatesse.*

seisundikirjelduse kategooria	elurikkus	bioloogiline mitmekesisus
negatiivne	60	46
neutraalne	88	123
positiivne	14	4
kokku	162	173

Seisundi kirjeldamine erinevatest vaatenurkadest toob esile erinevad põhjused, miks ja kuidas nendega seotud küsimustega tegeleda, ning väljendab ka üldist suhtumist loodusesse ja selle olulisusesse. Väliverronen ja Hellsten (2002) on kirjeldanud, et kujutades keskkonnaküsimusi ohuna ning pidades probleemide lahenduseks võitlust nende vastu, luuakse hirmu ning peatselt saabuva katastroofi meeleolu. Selline lähenemine põhineb arusaamal inimese-looduse ja majanduse-keskkonna vastandlikkusest, kus võitja saab olla vaid üks neist. Seevastu lootustandvad lähenemised ei vastanda inimest ja loodust, vaid näevad neid ühtse tervikuna ning innustavad nägema probleemides võimalust vastastikku kasulikuks toimimiseks. (Väliverronen ja Hellsten 2002: 230)

3.4.1. Negatiivne seisund

Elurikkuse ja bioloogilise mitmekesisuse mõistestamine FÜÜSILISE OBJEKTINA annab neile teatud seisundi ja võimaldab rääkida selle seisundi muutumisest mingi välise mõju tulemusel. Füüsilise objekti seisundi muutumisest räägitakse metafoori ABSTRAKTNE MÕJU ON FÜÜSILISE JÕU AVALDAMINE abil. Seisundimuutust iseloomustavad füüsilist mõju kirjeldavad sõnad, nagu *surve*⁴ (52, 53) ja *rõhutus*⁵ (54).

(52) Olukord väljaspool ELi on veelgi murettekitavam, kuna **surve elurikkusele** suureneb pidevalt.

⁴ „füüsilise raskusega, jõuga millelegi rõhumine, vajutamine või surumine“ (surve. EKI ühendsõnastik 2022)

⁵ „oma raskusega, survega millelegi vajutama, midagi (mingisse asendisse või mingis suunas) pressima“ (rõhuma. EKI ühendsõnastik 2022)

- (53) 16. tuletab meelde, et kliimamuutused, elupaikade muutmine, invasiivsed võõrliigid, karjatamine, muutunud hüdroloogia, maa hõivamine, monokultuursus, liha ületarbimine, transpordivõrkude laienemine ja ebasäästlik energiakasutus **avaldavad kasvavat survet bioloogilisele mitmekesisusele** üle maailma, sest toovad kaasa maa killustumise, süsinikdioksiidi taseme tõusu ja elupaikade kadumise.
- (54) Põldmaa "metsaühiskond" näitab, et metsa **elurikkuse rõhutuse** nüüdsel ajal pole samuti uus nähtus.

Eelnevate näidete puhul pole mõju suunda välja toodud, kuid ümbritseva konteksti põhjal – *murettekitav* (52), *toob kaasa ebasoovitavad tagajärjed* (53) – võib järeldada, et mõjutamise tulemus on negatiivne.

Lisaks kirjeldatakse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundit ja selle muutust täpsemalt, selgelt negatiivsete sõnadega. *Elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* negatiivsetele seisundikirjeldusele viitavad *kaduma*⁶ (55, 58), *hävima*⁷ (56, 57), *rikkuma*⁸ (59). Kõigi nende tegusõnade puhul esineb tähendus, mis on seotud konkreetse füüsilise objektiga aset leidvate muutustega, kuid nende kaudu räägitakse abstraktse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* toimuvatest muutustest. Negatiivsetest seisundikirjeldustest jäi välja näiteks tegusõna *ohustama*⁹, sest selle tähendus on juba niigi abstraktne.

- (55) Tulemuseks on monokultuurid, mulla degradeerumine, **elurikkuse kadu**, mõistusevastased tingimused loomadele ja järjest suurenev vajadus veterinaarravimite ning agrokeemia kasutamiseks.
- (56) Ohtliku kliimamuutuse ja **häviva elurikkuse** tingimustes on soov säilitada elamiskõlblik keskkond vägagi mõistuspärane.
- (57) Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele – toimetulek metsade raadamisest ja metsade seisundi halvenemisest tulenevate probleemidega, et võidelda kliimamuutuste ja **bioloogilise mitmekesisuse hävimise** vastu.

⁶ „teadmata paika sattuma või minema, nii et on raske või võimatu üles leida“ (kaduma. EKI ühendsõnastik 2022)

⁷ „olemast lakkama, otsa või hukka saama“ (hävima. EKI ühendsõnastik 2022)

⁸ „millegi omadusi, kvaliteeti halvendama, midagi (oluliselt) kahjustama või kõlbmatuks muutma“ (rikkuma. EKI ühendsõnastik 2022)

⁹ „endast ohtu kujutama, kellelegi või millelegi ohtlik olema“ (ohustama. EKI ühendsõnastik 2022)

- (58) ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsioon hindab, et **75%** eelmise sajandi **bioloogilist mitmekesisusest** põllumajanduses on viimase 50 aastaga **kadunud**, kuna toiduainete tootmist järjest enam industrialiseeriti.
- (59) Selle tagajärjel **rikuti maastiku looduslikku bioloogilist mitmekesisust**.

Need laused näitavad, et *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisund on praeguseks hetkeks juba märkimisväärselt halvenenud või parasjagu halvenemas. Negatiivsest seisundist rääkimine sedastab *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* halba olukorda ning kutsub üles leidma viise, kuidas keerulisele olukorrale vaatamata toime tulla, selmet tegeleda probleemi põhjuste lahendamisele. Lisaks võib olukorra negatiivsest perspektiivist kujutamine lugejas esile kutsuda lootusetust ja ängi.

3.4.2. Neutraalne seisund

Neutraalsete seisundikirjelduste alla kuuluvad väljendid, mis viitavad olemasoleva olukorra stabiilsena hoidmisele. Nendeks on *kaitse*¹⁰ (60, 61), *säilitamine*¹¹ (62, 63), *hoidma*¹² (63), mis mõlema mõiste puhul moodustavad suurima osa seisundikirjeldustest. Jällegi on neil sõnadel olemas konkreetsem tähendus, kuigi *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* seoses kasutatakse neid abstraktsemalt. Nii *kaitmine*, *säilitamine* kui ka *hoidmine* on seotud konkreetsete asjade või objektide füüsilise oleku püsivana hoidmisega, kuid nendega räägitakse ka *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* abstraktsemast seisundist.

- (60) Eelseisval kolmapäeval, 23. novembril esineb Annely Akkermann Tartu ülikooli Pärnu kolledži väarikate ülikooli kuulajatele loenguga, milles kõneleb lähemalt **elurikkuse kaitsest** Eestis ehk sellest, kuidas elada loodusega kooskõlas.
- (61) Metsaamet hakkab tegema Rootsi kolleegidega koostööd **bioloogilise mitmekesisuse kaitseks** Eesti metsades.
- (62) Lisaks osaleme jätkuvalt **elurikkuse säilitamise** tegevustes koostöös vabäühendustega ning jätkame nii ettevõttesiseseid kui ka -väliseid algatusi planeedi tuleviku eest vastutavate keskkonnateadlike inimeste üleskasvatamiseks.
- (63) **Liigilist elurikkust tuleb hoida ja säilitada** kõikjal.

¹⁰ „kallale tungi, rünnakut, vägivalda, ohtu tõrjuma või vältida püüdma“ (kaitse. EKI ühendsõnastik 2022)

¹¹ „(hoonete, asjade kohta:) teatavas korras, teatavates tingimustes hoidma, et vältida hävimist või kadumist“ (säilitama EKI ühendsõnastik 2022)

¹² „millestki või kellestki kinni pidama, seda haardesse jätma, haardest mitte vabastama“ (hoidma. EKI ühendsõnastik 2022)

Mõlema mõiste puhul puhul räägitakse nii üldisest vajadusest olukorda stabiilsena hoida (60–63), aga ka konkreetsetest viisidest, mis seda teha aitavad. *Elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundit aitavad stabiilsena hoida erinevad looduskeskkonna osad – *muld* (64) ja *maastikud* (65, 66); liigid – *mesilased* (67, 68); või inimühiskonna üldised protsessid – *majandus* (69) ja *poliitika* (70).

- (64) **Mulla peamised ülesanded on elurikkuse säilitamine** (nii flora kui fauna), toidu tootmine, toitainete ringlus ja säilitamine.
- (65) Maastike elurikkuse hindaja Meelise ja Aveliina (Maastike elurikkuse tööühm) eestvedamisel on loodud veebirakendus, mis aitab hinnata **maastiku tuge elurikkuse säilimisele**.
- (66) **Pärandmaastikke** on seni käsitletud valdavalt bioloogilise **mitmekesisuse hoidjatena**.
- (67) Käivitatakse **mesilaspere toetusmeede**, mis aitab kaasa **bioloogilise mitmekesisuse säilitamisele** ja põllumajanduskultuuride saagikusele.
- (68) **Mesilaste pidamine** on üks võimalus **hoida** linnas **bioloogilist mitmekesisust**, sest nii toetatakse lisaks mesilastele ka taimeliikide levikut.
- (69) **Elurikkust hoidva** ja taastava **majanduse** aluseks on niisiis kaks põhilist printsiipi.
- (70) Ministrite sõnul peab **põllumajanduspoliitika** senisest rohkem kaasa aitama nii kliima- ja keskkonnanäidete saavutamisele kui ka **bioloogilise mitmekesisuse säilitamisele**.

Need näited kajastavad inimese rolli *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* säilitamisel kaudselt ja hajutatult, kas siis erinevate meetmete võimaldamise või sobiva poliitika ja majandusvõtete rakendamise kaudu. *Elurikkuse* mõistega leidub aga ka mõningaid näiteid, kus võimalus ja vastutus *elurikkust* hoida on individuaalselt igal inimesel endal ja tema tegevusel. Seda näitavad väljendid, nagu *elurikkuse arukas hoidja* (71), *hoian siin elurikkust* (72), *elurikkuse säilitamine on südameasi* (73).

- (71) "Iga inimese keskkonnateadlikkus on siin võtmetähtsusega, sest **elurikkuse arukas hoidja** ja kliimaneutraalse ringmajanduse nutikas arendaja saab olla vaid keskkonnateadliku mõtteviisiga keskkonnahoidlikult käituv inimene," lisas ta.
- (72) Kuniks naabri pilk otsib ikka harjumuspärast ühtlast, kuid liigivaest rohelist pinda, võib mõne metsikuma välimusega aianurga või lillerikka rohulapikese tähistada siltide "**Hoian siin elurikkust!**" või "Ma ei ole laisk – **hoian siin elurikkust!**" abil.
- (73) Maal elades on filmimees Joosep võtnud oma **südameasjaks** kodutalu **elurikkuse säilitamise**.

Pisut erandlik neutraalsete seisundkirjelduste kategoorias on tegusõna *taastama*¹³ (74–76). Kui eelmised näited, *säilitama*, *kaitsma*, *hoidma*, eeldavad, et *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* on küll alles, kuid neid ohustab miski, mistõttu tuleb nende stabiilsetena hoidmisele eraldi tähelepanu pöörata, siis *taastamine* eeldab, et *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus* on juba hävinud. Samas on taastamise eesmärk olukord uuesti tasakaalu viia, mistõttu paigutub see siiski neutraalsete seisundikirjelduste hulka.

- (74) Kliimapoliitika pole terviklik ja õiglane, kui ökosüsteemide ja **elurikkuse** hoidmist ja **taastamist** ei peeta süsinikuneutraalsusega võrdväärseks osaks rohepöörde edu valemist, kirjutab Uku Lilleväli.
- (75) **Elurikkuse taastamise** on kavas erinevatest allikatest panustada 20 miljardit eurot aastas.
- (76) Rea Raus on Eesti rahvale ja valitsusele edastanud selge sõnumi, et senisest rohkem tuleb tähelepanu pöörata **bioloogilise mitmekesisuse taastamisele**.

Neutraalsete seisundikirjelduste suur hulk kõigi seisundikirjelduste seas kõneleb mitmest asjast. Esmalt näitab vajadus rääkida *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse kaitsmisest*, *säilitamisest* ja *hoidmisest* seda, et iseenesest nende seisund stabiilsena ei püsi. Vastasel juhul, kui neid ei ohustaks ära kasutamine inimese poolt või hävimine kaudsete mõjude tulemusel, ei peaks stabiilsuse hoidmisele eraldi tähelepanu pöörama. Sellest lähtuvalt nähtub stabiilsusest rääkimises soov leida tasakaal *elurikkusele* ja *bioloogilisele mitmekesisusele* kahjuliku ja kasuliku vahel. Väliverronen ja Hellsten (2002: 239–241) on väitnud, et keskse tee otsimine inimesele kasuliku ja loodusele kasuliku vahel on viis, kuidas ühildada majandushuvid ja looduskaitse, näidates, et *biodiversiteet* on midagi, mida saab kasutada, aga seda tuleb ka tuleviku jaoks säilitada. Niisiis on neutraalsed seisundikirjeldused kui vaheaste loodust ära kasutavate ja toetavate mõtteviiside, negatiivse ja positiivse vahel.

3.4.3. Positiivne seisund

Positiivsed-innustavad seisundikirjeldused hõlmavad tegevusi, mille abil *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olukorda paremaks muuta. Sellele viitavad sõnad, nagu

¹³ „endist kuju andma, endisesse seisukorda seadma“ (taastama. EKI ühendsõnastik 2022)

*toetama*¹⁴ (77, 78), *parandama*¹⁵ (79). Nende tähenduses sisaldub positiivne muutus *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* jaoks. Mõlemal tegusõnal on väga konkreetseid tähendusi, vastavalt 'püsti hoidma' ja 'katkist terveks tegema', kuid need tähendused ei pruugi kohe meenuda, sest mõlema sõna tähendus on üldistunud ka abstraktsemaks. Nende verbide puhul on abstraktne kasutus ('abi pakkuma', 'paremaks muutma') ehk isegi levinum ja konkreetset alget on raskem näha. Samas saab tavalisema tähenduse olemasolu põhjal MIPi järgi kasutuse metafoorseks määrata.

- (77) Looduskaitsealad saavad olla tuumikaladeks, tugialadeks, kuid ka kaitsealade vaheline maa peab **elurikkust toetama**.
- (78) Inimesed teavad paremini võimalikke probleemi leevendusvariante ning on rohkem motiveeritud tegema oma igapäevastes valikutes **elurikkust toetavaid valikuid**.
- (79) Jõuti järeldusele, et kui soovitakse **parandada elurikkust** ja ökosüsteemide loomulikku toimimist põllumaastikes, siis on vaja piirata pestitsiidide kasutamist ja kontrollida suuremaid alasid korraga, ehk siis naabrid peavad koos tegutsema ühise eesmärgi nimel.

Positiivsete seisundikirjelduste seast jäid MIPi rakendamise tulemusel välja näiteks tegusõnad *edendama*, *rikastama*, *kureerima*, *planeerima* ja *arendama*. Nende tähenduses on küll positiivne mõju *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundile, kuid neil puudub konkreetsem, füüsilise objektiga seotud tähendus, mistõttu neid MIPi järgi metafoorseteks pidada ei saa. Valdavalt on nende tähendused hoopis seotud mittefüüsiliste nähtuste, nagu valdkondade, ürituste, plaanide ja oskustega.

Positiivseid seisundikirjeldusi võib pidada motiveerivateks. Need küll tõdevad *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* ohustatust, kuid püüavad näidata, et olukorraga leppimise asemel leidub aktiivseid viise selle parandamiseks ja muutmiseks. Mõlema mõiste puhul moodustavad positiivsed-innustavad seisundikirjeldused vaid väikese osa kõigist, mis näitab, et *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* toetav mõtteviis on negatiivsete tagajärgedega leppimise või nende korvamise kõrval vähelevinud.

Elurikkuse ja *bioloogilise mitmekesisuse* mõistestamine FÜÜSILISE OBJEKTINA annab neile seisundi, mille muutumisest saab rääkida mitmest vaatenurgast, nähes olukorda

¹⁴ „midagi või kedagi ülal või püsti hoidma, millelegi või kellelegi teatud asendis püsimiseks kindlust andma“ (toetama. EKI ühendsõnastik 2022)

¹⁵ „midagi lagunenu, katkist terveks ja kasutamiskõlblikuks tegema; kahjustust, riket kõrvaldama; esemeid vms parandama“ (parandama. EKI ühendsõnastik 2022)

negatiivse, neutraalse või positiivse. Kõigi seisundikirjelduste eesmärk on pöörata tähelepanu *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* arvestamise vajadusele, kuid eri vaatenurgad esindavad erinevat suhtumist loodusesse ja näevad probleemidele erinevaid lahendusi. Negatiivsed seisundikirjeldused tõdevad *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* halvenenud või parasjagu halvenevat olukorda, rääkides selle *mõjutamisest, kadumisest, hävimisest*. Need seisundikirjeldused on hirmutavad, motiveerides sellega küll kiiresti tegutsema, kuid lahendusena nähakse pigem halvenenud olukorra aktsepteerimist või selle vastu võitlemist, mitte aga probleemi algpõhjustega tegelemist. Neutraalsed seisundikirjeldused, nagu *säilitamine, hoidmine, kaitsmine*, rõhutavad *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olukorra stabiilsena hoidmise vajadust. Neutraalne lähenemine eeldab, et *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisund ei püsi stabiilsena iseenesest ning seda ohustab miski, kuid püüab siiski leida tasakaalu kahjuliku ja kasuliku vahel. Positiivsed seisundikirjeldused räägivad *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse toetamisest* ja *parandamisest*. Sarnaselt kahe esimese lähenemisega tõdevad needki halba olukorda, kuid olukorraga leppimise või tasakaalustamise asemel kutsuvad need üles aktiivselt panustama olukorra paremaks muutmisele. Seega saab neid pidada innustavateks. Negatiivsed ja neutraalsed seisundikirjeldused moodustavad ülekaaluka enamuse kõigist seisundikirjeldustest. See näitab, et *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisusega* mitte-arvestamine on nende seisundit oluliselt halvendanud, mida nüüd püütakse neutraliseerida. Positiivsete seisundikirjelduste vähesus kõneleb aga arvestava ja toetava mõtteviisi uudsusest.

3.5. Olemuse metafoorid

Neljas teema moodustub erisugustest metafooridest, mis kirjeldavad *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olemust. Kuna mõlemad mõisted on võrdlemisi uued, aitab olemuse selgitamine nende sisust paremini aru saada.

3.5.1. Elusolend

Kõige rohkem mõistestatakse *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* ELUSOLENDINA. Elus olek on elusolendi peamine tunnus, mistõttu saavad *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus kasvada* (80) ja *areneda* (81). Samuti kehtib neile kui elusolenditele

surelikkus, mistõttu võib liiga tugev mõju neile olla *ränk* (82), *hukutav* (83) või *surmaga lõppev* (84).

- (80) "Siinne **elurikkus kasvab**¹⁶ tänu Keskkonnaameti, Tallinna linna, Euroopa Liidu, Maaeluministeriumi ning mõistagi eelkõige maahooldaja ühisele tööle."
- (81) "Inimene ja biosfäär" on valitsustevaheline teadusprogramm, mille peaesmärk on üleilmselt tagada **bioloogilise mitmekesisuse** ja inimkultuuri tasakaalustatud **koosareng**.
- (82) Liiatigi **mõjub see rängalt elurikkusele**.
- (83) Ressursi väljakurnamise sekundaarseid mõjusid on tunda geograafiliselt mahajäetud piirkondades, mis sõltuvad allikast (nagu tammidest allpool asuvad märgalad) ning **millel on hukutavad mõjud bioloogilisele mitmekesisusele** ja looduslikele protsessidele (nt rannikualade erosioon, mis on põhjustatud settemuda vähenemisest).
- (84) Riikliku Keskkonnaagentuuri presidendi Marilene Ramose sõnul on tegu tohutusuure tragöödiaga, arvestades, et jõe selle lõigu ääres on nüüd hävinud tuhandeid hektareid kaitsealasid ning täielikult **välja suretatud kogu bioloogiline mitmekesisus**.

ELUSOLENDINA on neil ka omad *elupaigaiga-* (85), *pindala-* (86) ja *muud vajadused* (87); *soovid piirkonna sobivusele* (88) ning *huvid* (89).

- (85) Elupaikade killustumise vähendamiseks on Eestis välja arendatud rohevõrgustik, mis praegusel kujul siiski ei kata kogu **elurikkuse elupaigavajadusi** (Remm jt 2018).
- (86) Karjäärde rajamisel ja rekultiveerimisel saab teadlikult arvestada ümbritsevate koosluste **elurikkuse** seisundi ja **pindalavajadusega**.
- (87) 2030. aastaks tuleb vastavalt teaduslikele kriteeriumitele ja **elurikkusest tulenevatele vajadustele** võtta kaitse alla vähemalt 30% mere- ja maismaapiirkondadest ning kolmandik nimetatud piirkondadest tuleb viia range kaitse alla, sealhulgas kõik ELi looduslikud süsinikuneelajad.
- (88) Kuidas aga mõõta mingi piirkonna **sobivust elurikkusele**?
- (89) Mainiksin seda, et **bioloogilise mitmekesisuse huvides** külvatakse nüüd ju igasugused võimalikud ja võimatud kohad tont teab mis kultuure täis.

Samuti on nad elusolendile kohaselt võimelised keskkonda enda ümber muutma, *omi tingimusi luues* (90), ja selles iseseisvalt toime tulema, *kohanedes* (91) ja *iseenda eest hoolitsedes* (92).

¹⁶ Kasvamist saab siin analüüsida kaheti. Metafoorses analüüsis mõistestatakse *elurikkust* organismina, kes kasvab ehk aja jooksul muutub ja areneb. Metonüümia-laadses analüüsis esindab *elurikkus* tervikmõistena oma koostisosi ning kasvamise all peetakse silmas nende komponentide rohkuse suurenemist.

- (90) Meie metsamajandus – ka põllumajandus – toimib ainult tänu sellele, et **elurikkus on loonud sellele omad tingimused**.
- (91) See peaks hõlmama investeerimist, et täita andmetes ja teadmistes esinevad lüngad, kaardistada ja hinnata ökosüsteemiteenuseid ning mõista elurikkuse tähtsust selliste teenuste alusena, samuti mõista, kuidas **elurikkus kohaneb kliimamuutusega** ja kuidas elurikkuse vähenemine mõjutab inimeste tervist.
- (92) Looduslik taimestik, **bioloogiline mitmekesisus** ja metsik aed **hooldavad** ka suuremalt **iseenda eest** ja võimaldavad taastumiseks rohkem aega.

ELUSOLENDEID kui dünaamilisi ja pidevalt muutuvaid organisme iseloomustab ka teatud hetkeseisundi omamine. See väljendub mõlema mõiste puhul *seisundis* (93, 94), *elurikkuse* puhul ka *tervises* (95) ja *käekäigus* (96).

- (93) IPBESi tähelepanu all on **bioloogilise mitmekesisuse** ja inimkonnale elutähtsate looduse hüvede (ehk ökosüsteemiteenuste) **seisund**.
- (94) **Elurikkuse seisundit** peetakse üheks linnade elukvaliteedi näitajaks.
- (95) See loob meile andmebaasi, mille alusel saame edaspidi leida metsade **elurikkuse "tervise"**¹⁷ ükskõik, millises metsas.
- (96) Elurikkus Eesti loodusest päris kadumas pole, kuid **elurikkuse käekäik** pole ka kõige paremas järgus.

ELUSOLENDI metafooriga leidub *elurikkuse* puhul ka kitsam variant ELURIKKUS ON TUNDELINE OLEND, keda iseloomustab võime emotsioone kogeda, näiteks *rõõmustada* (97).

- (97) **Elurikkus** bioloogilises mõttes **rõõmustab** niitude üle, aga pargihooldaja kratsib kukalt, et kuidas selle vohava jama ükskord maha saab?

Elurikkust mõistestatakse ka INIMESENA, kes mõistusliku olendina võib *kujundada oma seisukoha* (98) ning teadmisi edasi anda *õpetust jagades* (99).

- (98) Seetõttu tuleb **elurikkuse seisukohast** eelistada avatud kraave maa-alustele torusüsteemidele.
- (99) Tarkus peitub teistes, nende teiste paljususes, mitteinimestest loomade erinevustes meist, ja seda võiksime vastu võtta ootusrikkalt, **lootes elurikkuselt õpetust**.

Veel üks *elurikkusele* ainuomane metafoor on ELURIKKUS ON TEGUTSEJA. Seda näitavad väljendid, kus *elurikkus* ise kedagi või midagi *kaitseb* (100) või *mõjutab* (101).

¹⁷ Tervise puhul on kasutatud jutumärke, mis näitab, et kõneleja on teadlik konkreetsema mõistevaldkonna kasutamisest abstraktsemast mõistest rääkimiseks.

(100) Seekord on teema elurikkus, täpsemalt sõnastatuna: "Kas meie kaitseme elurikkust või **kaitseb elurikkus meid?**"

(101) Arutlemine teemadel – taimede kohastumused vastavalt kasvutingimustele, mida tähendavad ja kuidas **mõjutavad meid elurikkus** ja ökosüsteemi teenused ning mida me ise elurikkama keskkonna nimel saame ära teha.

ELUSOLENDI metafoori ja selle kitsamate variantidega kirjeldati *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olemust selle kaudu, kes ta on ja mida ta teeb, kusjuures *elurikkusega* leidis rohkem erisuguseid metafoore. INIMESE metafooriga on elurikkusele antud inimesesarnased omadused. Lakoffi ja Johnsoni (2011: 66) sõnul on isikustamise eesmärk selgitada mitteinimlike nähtuste olemust inimesele omase kaudu.

3.5.2. Süsteem

Lisaks ELUSOLENDI metafoorile ja selle kitsamatele variantidele mõistestatakse *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* olemust SÜSTEEMI metafoori abil. SÜSTEEMI metafoor avab *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* sisemist olemust ja toimemehhanisme. Süsteemi iseloomustavaks tunnuseks on koosnemine osadest ning neid osasid ühendav sisemise struktuur. Sellele viitavad väljendid *koostis* (102), *osa* (103, 104, 106), *tase* (105) ja *protsent tervikust* (107).

(102) 135. rõhutab vajadust põhjalikumalt mõista **elurikkuse koostist**, selle mõju ökosüsteemide toimimisele ja ökosüsteemi vastupanuvõimet.

(103) Erilist tähelepanu pöörati **elurikkuse nähtamatule osale** – so mikroobsete organismide elurikkusele, olgu selleks siis mullas ja taimejuurtes elutsevad seened või linnusulgedel elutsevad bakterid.

(104) Sel viisil ja igapäevaste õppekäikude abil sai selgeks **elurikkuse praegu kõige rohelisem, lõhnavam ja värskem osa**.

(105) PRORISK võimaldab alustavatel teadlastel arendada kriitilist võimet sünteesida protsesse **erinevatel bioloogilise mitmekesisuse tasemetel**, kasutades erinevaid mehhanistlikke, ökosüsteemi- ja sotsiaalmajanduslikke kontseptsioone.

(106) Teaduskohvikus tuleb juttu **bioloogilise mitmekesisuse ehk elurikkuse**¹⁸ vähemnähtavast **osast** – geneetilisest mitmekesisusest.

(107) Teadaolevalt on koondunud Brasiiliasse **15-20 protsenti Maa elurikkuses**

¹⁸ See on üks vähestest juhtudest kogu materjalis, kus *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* kasutatakse korraga ühes lauses.

Üldiste osade kõrval räägitakse ka täpsematest osadest, tuues välja süsteemi kuuluvad konkreetsed liigid, nagu *päevaliblikad* (108), *seened* (109) ja *hobune* (110).

- (108) Kindlasti ei tohiks elurikkusega arvestav metsade majandamine lähtuda ka ainult mõne üksiku organismirühma huvidest – **päevaliblikad on ju vaid üks osa metsamaastike elurikkusest.**
- (109) Teavad seente eluviisi ja erinevaid elupaiku, tunnevad 12–15 söödavat ja mürgist seent, selgitavad **metsa elurikkust ja seente osa selles.**
- (110) Kuna eesti tõug on väikesearvuline ning seetõttu kantud väljasuremisohus oleva tõuna ÜRO FAO maailma ohustatud-säilitatavate tõugude nimekirja, on esmaseks ülesandeks tema säilitamine, sest eesti **hobune on ka osa bioloogilisest mitmekesisusest** ja meie kultuuripärandist.

SÜSTEEMINA mõistestamine võimaldab näidata *elurikkusele* ja *bioloogilisele mitmekesisusele* kui elussüsteemidele omast *dünaamilisust* (111) ehk pidevalt muutuvat olemust. Need süsteemid *toimivad iseseisvalt* (112, 113) ning on vaatamata muutustele tervikuna *tasakaalus* (114).

- (111) **Bioloogilise mitmekesisuse dünaamika** mullas ja rabas - mõistmine ja juhtimine.
- (112) Aastaks 2020 on arenenud, laialt jagatud ja edasi antud ning rakendatud teadmised, teaduslikud alused ja tehnoloogiad, mis seonduvad **elurikkuse**, selle väärtuste ja **toimimise**, seisundi ning trendidega ja selle kadumise tagajärgedega.
- (113) Taimehaiguste, umbrohtude ja kahjurite tõrje läbi **toimiva bioloogilise mitmekesisuse.**
- (114) Igas piirkonnas on **elurikkus** suures plaanis **tasakaal** liikide juurdetuleku ja kadumise vahel.

SÜSTEEMI metafoori puhul on kõik sellesse kuuluvad komponendid omavahel seotud ja vastastikku sõltuvad, kuid nendevaheline hierarhia pole nii selge – võib olla nii, et mõnd osa peetakse tähtsamaks kui teist. *Elurikkuse* puhul esineb SÜSTEEMI metafoor ka täpsemalt ehk **VÖRGUSTIKUNA** (115, 116), mille osad on selgemalt teineteise suhtes võrdsel positsioonil.

- (115) **Elurikkuse käsitlemine elupaikade võrgustikuna** suuremas ruumilis-ajalises skaalas ning nutikate elurikkuse mõõdikute rakendamine annavad võimaluse elurikkuse paremaks kaitseks nii loodus- kui majandusmetsades.
- (116) Umbrohtude mitmekesisus põllul mõjutas positiivselt ühtaegu nii jooksiklasi kui ka lehetäisid, aga kaude ka põllulinde, mis näitab, et **elurikkuse komponentide vahel on keerulisem suhete võrgustik**, kui esmapilgul võiks arvata.

SÜSTEEMI metafoorid rõhutavad kõigi süsteemi osade olulisust ja panustamist selle toimimisse. Nende näidete põhjal ei saa küll selgelt öelda, kas ka inimene peab ennast

selle süsteemi osaks, kuid terviku toimimiseks vajalike seoste nägemine *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* osade vahel ei võimalda inimesel olla selle süsteemi suhtes nii üleolev nagu näiteks majandusmetafooride puhul. Ka Hellsten ja Väliverronen (2002: 238) toovad välja, et VÕRGUSTIKU metafoor ei näita loodust inimesest eemal olevana, vaid ühendab need kaks suhete ja vastastikuse sõltuvuse kaudu.

3.5.3. Ehitis

Mõnel juhul mõistestatakse *elurikkust* ja üks kord ka *bioloogilist mitmekesisust* kui EHITIST. Ehitis *tugineb* (117) millelegi, tal on *alus* (118), *tugi-* (119) või *kandvad alad* (120), mille peale toetuvad kõik ülejäänud komponendid. Sellega seab EHITISE metafoor, vastupidiselt SÜSTEEMI metafoorile, ühe komponendi teistest selgelt olulisemaks.

- (117) **Üleilmne elurikkus tugineb saartele** – ligi 180 000 saart moodustavad kogu maismaa pinnast kõigest viis protsenti, kuid neid asustab 20 protsenti maismaa liikidest.
- (118) **Geneetiline mitmekesisus on bioloogilise mitmekesisuse vahetu alus** ja erinevate liikide geenide arv võib erineda kuni 3 suurusjärku.
- (119) Nii nagu üks maha langenud puu saab olla universumiks miljonile organismile, saavad ka niidulaigud ja teised looduslikud elupaigad põldude servas, vahel ja sees olla tema sõnul olulisteks põllumajandusmaastikega seotud **elurikkuse tugialadeks**.
- (120) Põliste **metsa elurikkust** ja stabiilsust **kandvate alade** raadamine eluvaesteks puupõldudeks tuleb lõpetada.

3.5.4. Piiratud ala

Elurikkuse olemust mõistestatakse ka PIIRATUD ALANA, *bioloogilise mitmekesisuse* kohta seda metafoori ei leidunud. PIIRATUD ALA metafoori kasutatakse väljendamaks seda, et *elurikkus* ei ole igal pool ühtlaselt jaotunud. Leidub kohti, kus *elurikkust* on, ja kohti, kus seda (nii palju) ei ole. Piiratud alad, nagu *oaasid* (121), *saared* (122), ja *kantsid* (123) sisaldavad (rohkem) *elurikkust* kui alast väljapoole jäävad piirkonnad.

- (121) Suurte põldude vahel asuv 1,5 ha suurune Aburi hiis oli nagu **elurikkuse oaas**, kus kümned linnud, pisiimetajad, roomajad ja lugematu hulk taime- ja putukaliike leidis varjupaika.
- (122) Kalmistud ongi üldjuhul iga linna kultuuripärandi ja **loodusliku elurikkuse saarekesed**.
- (123) Põlispuud ja (eriti) osaliselt kõdunevad lehtpuud on ebaproportsionaalselt tähtsad **elurikkuse kantsid**.

Piiratud alal võib leiduda ka koht, nagu *kesk-* (124) või *tulipunkt* (125), milles *elurikkus* on suurim.

(124) Korallid on koduks paljudele teistele elusolenditele ning on seega ookeanite **elurikkuse keskpunktideks**.

(125) Seente endeemsus ja **elurikkuse tulipunktid**.

Stibbe ja Zunino (2008: 174–175) seostavad TULIPUNKTI metafoori kuluefektiivsusega: kui eesmärk on kaitsta võimalikult paljusid liike ja ressursid selle tegemiseks on piiratud, on kasulikum teha seda tulipunktides. Seeläbi on *elurikkuse* piiratuna mõistestamine osaliselt seotud ka majandusmetafooridega, sest väärtuslikumad on need alad, kus elurikkust on rohkem.

3.5.5. Füüsiline objekt

Teine viis näitamaks, et *elurikkuse* jaotumine pole igal pool ühtlane, on teha seda FÜÜSILISE OBJEKTI metafoori abil. Sel juhul on esile tõstetud objekti omadus hõivata mingi ruum ehk paikneda kuskil. Sellele viitab, et *elurikkus asub* (126) kuskil ja teda saab kuskilt *otsida* (127).

(126) 174. rõhutab, et Maa suurim **elurikkus asub** arvatavasti **süvameres** ja et see piirkond pakub elutähtsaid keskkonnateenuseid, sealhulgas pikaajalist süsiniku sidumist.

(127) Viimaste aastate meediapilt peegeldab Eesti inimeste mure meie metsade elurikkuse pärast, kuid me ei näi veel täiesti mõistvat, et **elurikkust tuleks otsida metsadele lisaks ka kasvavatest linnadest**.

Elurikkuse mõistestamine piiritletuna kas PIIRATUD ALA või FÜÜSILISE OBJEKTI metafoori abil tõstab mõned piirkonnad teistest enam esile ja põhineb loendamisel – mida rohkem liike, seda suurem *elurikkus*.

Kui eelmiste näidete põhjal tõstis FÜÜSILISE OBJEKTI metafoor esile *elurikkuse* piiratust ja paiksust, siis järgmiste puhul kasutatakse sama metafoori täiesti vastupidiselt. Nimelt võib see metafoor pöörata tähelepanu asjaolule, et *elurikkus* on hoopis igal pool, ja innustada inimesi seda märkama. Sel juhul on keskmes objekti füüsikalised omadused, mis võimaldavad inimesel seda oma meeltega *tajuda* (128). Enim on kirjeldatakse *elurikkuse* tajumist nägemismeele abil, rääkides selle *märkamisest* (129), *jälgimisest* (130) ja *nägemisest* (131).

- (128) Uurime, kuidas **elurikkuse tajumine** on mõjutanud inimeste omavahelisi suhteid, müttame võpsikus ja pöörame uue lehekülje maavälise elu otsinguil, teejuhtideks andekad Eesti teadlased.
- (129) Presidendi sõnul kutsub tänavune looduskaitsekuu üles **märkama elurikkust** meie ümber ja aitama kaasa selle hoidmisele.
- (130) Eesti ja Läti teadlaste tiheda koostöö tulemusel koostati ühine klassifitseerimissüsteem, mis võimaldab **jälgida jõe ja sellega seotud järvede elurikkust** ja üldist keskkonnaseisundit.
- (131) Oleme Jaaniga mõlemad pikalt rääkinud sellest, et tahame **näha** linnahaljastuses lisaks põetud murulappidele ka **elurikkust** – lilleluru, põõsaid ja lihtsalt isetekkelist metsikust kuni pujude ja nõgesteni välja.

Nähtud *elurikkust* on võimalik talletada *fotole* (132) või *joonistusele* (133).

- (132) Keskkonnaministeerium pani välja eriauhinna **elurikkust kajastava foto** eest.
- (133) **Elurikkus ootab ülesjoonistamist.**

Märkama ärgitamise eesmärk *elurikkus* inimesele lähemale tuua ning seeläbi oluliseks ja rohkem väärtustatuks muuta. Osati võib pidada sellist olemuse kirjeldamist ka olulisuse rõhutamiseks, millest analüüsiosa algas. Oluliseks saab pidada seda, mille olemasolust ollakse teadlikud. Teadlik olemine nõuab esmalt aga märkamist. *Bioloogilise mitmekesisuse* kohta sellist kasutust ei leidu, mis näitab, et seda peetakse pigem formaalseks ja ametlikuks, *elurikkust* aga inimesele lähedasemaks ja lihtsasti märgatavaks.

Olemuse teemas mõistestatakse *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* kõige mitmekülgsemalt. Erinevate metafooride rohkus on ka mõistetav, kuna tegemist ongi keerukate ja mitmetahuliste nähtustega, millest arusaamiseks on igal metafoor oma roll. ELUSOLENDI metafoor toob esile mõlema mõiste kompleksuse ja dünaamilise oleku, räägib neist kui terviklikest ja teatud piirini kohanduvatest, samas ka habrastest, sest elu võib ka lõppeda. *Elurikkusega* seostatakse ka omadusi, mis on omased inimesele ja teistele tundelistele ning tegutsevatele olenditele. SÜSTEEMI metafoor näitab mõlema mõiste sisemist struktuuri ja osade omavahelist sõltuvust ning vastasmõju. SÜSTEEMI metafoori alaliik VÕRGUSTIK toob *elurikkuse* puhul esile selle osade võrdse staatuse kogu süsteemis. EHITISE metafoor seab vastupidi *elurikkuse* või *bioloogilise mitmekesisuse* ühe komponendi teistest tähtsamaks. Ainult *elurikkusega* esinenud PIIRATUD ALA ja FÜÜSILISE OBJEKTI metafoorid näitavad, et *elurikkus* pole maailmas ühtlaselt jaotunud, vaid leidub piirkondi, kus seda on rohkem kui mujal. Samas kasutati FÜÜSILISE OBJEKTI metafoori *elurikkuse* puhul ka näitamaks, et *elurikkus* hoopis on igal pool ja seda on võimalik igapäev märgata.

Kokkuvõte

Metafoor kui mõtlemise mehhanism võimaldab paremini mõista keerukaid nähtusi meie ümber. Metafooride keelelisi väljendusi uurides on võimalik aru saada, millisena keerukaimaid mõisteid mõistetakse. Üldinimlikult olulised ja tavapärased mõisted on kohad, millest keerulisematele mõistetele selgitusi otsida saab. Need kajastuvad metafooride allikvaldkondadena. Käesolevas töös uurisin, milliste metafooride abil räägitakse *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest*. Uurimisteema oli ajendatud ideest, et keskkonnateemadest rääkimise viisid on seotud käitumisviiside ja looduse kaitsmise ajenditega. Mõlemad terminid tähistavad keerukat ja laiahaardelist nähtust – eluslooduse paljusust –, mida on tervikuna pea võimatu hoomata. Metafoorid, mis kujutavad neid lihtsamate mõistete kaudu, kujundavad ühtlasi arusaama nende nähtuste olemusest ja suunavad arvamusi ning hoiakuid nende suhtes.

Töö uurimismaterjal pärines eesti keele ühendkorpusest 2021 (Kallas, Koppel 2022) ning koosnes 300 metafoorsest lausest kummagi termini kohta. Kokku leidis *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* mõistestamiseks 12 erinevat metafoori. Mõlema terminiga esines 6 metafoori: PIIRATUD RESSURSS, ELU ALUS, FÜÜSILINE OBJEKT, ELUSOLEND, SÜSTEEM, EHITIS. Lisaks neile esines *elurikkuse* puhul 5 ainuomast metafoori – TUNDELINE OLEND, INIMENE TEGUTSEJA, VÕRGUSTIK, PIIRATUD ALA – ja *bioloogilise mitmekesisuse* puhul üks ainuomane metafoor – HINNALINE VARA. Leitud metafoorid jagasin nelja teemasse: (1) olulisus, (2) mõõdetavus, (3) seisund ja selle muutumine ning (4) olemus.

Peamised erinevused kahe termini vahel tulid esile olulisuse ja olemuse teemadesse kuuluvates metafoorides. *Bioloogilise mitmekesisuse* olulisust põhjendati rohkem majandusmetafooridega, nagu PIIRATUD RESSURSS ja HINNALINE VARA. Need toovad esile *bioloogilise mitmekesisuse* instrumentaalse väärtuse ja selle tarvilikkuse inimese toimetulekule ning tema vajaduste täitmisele. Seevastu *elurikkuse* olulisusest räägiti metafooriga ELU ALUS, mis rõhutab selle iseeneslikku väärtust. Kusjuures lausekontekste analüüsid tuli välja, et *elurikkust* peeti elu aluseks kõigile olenditele, mitte ainult inimesele.

Olemuse teemas leidus *elurikkuse* mõistestamiseks *bioloogilisest mitmekesisusest* rohkem erisuguseid metafoore. *Elurikkuse* olemust mõistestati enim ELUSOLENDINA ning mõnel juhul ka kitsamalt TUNDELISE OLENDI, INIMESE või TEGUTSEJANA. Nende metafooride ühine joon on, et *elurikkus* on elus, mis toob esile selle kompleksse ja isetoimiva olemuse. Sarnaste omadustega on ka SÜSTEEMI ja VÕRGUSTIKU metafoorid, mis rõhutavad, et *elurikkus* on terviklik osade koostoime. Lisaks anti *elurikkuse* olemust edasi FÜÜSILISE OBJEKTI metafoori abil, näidates, et *elurikkust* leidub igal pool meie ümber. Lausekontekste analüüsid selgus, et FÜÜSILISE OBJEKTI metafooriga kutsuti inimesi üles *elurikkust* enda ümber otsima, märkama ja tähele panema. Niisiis moodustasid suure osa *elurikkuse* olemuse metafooridest sellised, mis löid võimalusi inimese ja *elurikkuse* vastastikku hoolivaks koosoluks. Samas räägiti *elurikkuse* olemusest ka EHITISE ja PIIRATUD ALA metafooride abil. Need metafoorid toovad välja, et üks *elurikkuse* komponent on teistest olulisem või paikneb *elurikkus* vaid teatud piirkondades.

Vastuoluliste metafooride puhul kerkib hästi esile metafooride omadus tuua korraka välja vaid mõiste üks aspekt, jättes teised võimalikud samal ajal varju. Seetõttu võib metafoori valikust sõltuda, millised on *elurikkuse* kaitsmise viisid. Kui *elurikkust* mõistestatakse EHITISE või PIIRATUD ALANA, on loogilisem kaitsta vastavalt *elurikkuse* kõige olulisemaid osi või piirkondi, kus *elurikkust* on rohkem. Mõistestades *elurikkust* aga ELUSOLENDI või SÜSTEEMINA tuleks selle kaitsmiseks luua tingimused, milles *elurikkus* saab ise areneda. Sarnast seost metafooride ja looduskaitseviiside vahel on kirjeldanud ka Hellsten (2002: 109) ning Stibbe ja Zunino (2008: 174–175). *Bioloogilise mitmekesisuse* olemust mõistestati ELUSOLENDI, SÜSTEEMI ja EHITISENA, kuid vähem kui *elurikkuse* puhul.

Elurikkuse ja *bioloogilise mitmekesisuse* mõistestamine oli sarnane mõõdetavuse ja seisundi teemades – mõlemal juhul mõistestati neid FÜÜSILISE OBJEKTINA–, kuid kummaski teemas olid esil füüsilise objekti erinevad aspektid. Mõõdetavuse teemas räägiti *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* mõõtmetest, nagu suurus, laius, kõrgus, ja nende muutumisest. Kui kõne all oli suuruse muutumine väiksemaks, räägiti sellest enamjaolt kui passiivsest protsessist ehk *vähennemisest*, mis justkui isenesest toimub. Mõnel juhul räägiti ka aktiivsest *vähendamisest*, kuid neil juhtudel polnud vähendajateks

mitte konkreetset isikud või organisatsioonid, vaid nende poolt esile kutsutud üldised protsessid ja tegevused, varjates ja lükates sellega eemale kellegi isiklikku vastutust toimuva suhtes. Suuremaks muutumise puhul oli agentsuse jaotus vastupidine. Enamjaolt räägiti *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse suurendamisest*, andes mõista, et selle taga on kellegi aktiivne tegevus. Iseeneslikust *suurenemisest* räägiti vähe. Säärane agentsuse jaotus näitab *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kohta vähemalt kahte asja. Ühelt poolt tajutakse, et looduskeskkonna seisund on *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* jaoks halb, kuid inimese rolli selles ei taheta tunnistada. Seetõttu räägitakse nende *vähennemisest* kui iseeneslikust protsessist ning vastupidine saab toimuda ainult siis, kui keegi olemasolevaid tingimusi aktiivselt muudab – sellest ka *suurendamine*. Teisalt võib sellest välja lugeda, et *elurikkus* ja *bioloogiline mitmekesisus* ei ole neutraalsed, vaid juba oma olemuselt positiivselt väärtustatud mõisted. Seetõttu võidakse tahta end distantseerida olukorrast, mis neile halba teeb (sellest ka passiivne *vähemine*), ning tugevalt siduda sellega, mis neile kasulik on (aktiivne *suurendamine*). *Biodiversiteeti* kui positiivset nähtust, mille poole püüelda, on kirjeldanud ka Stibbe ja Zunino (2008: 169).

Seisundi teemas mõistestati *elurikkust* ja *bioloogilist mitmekesisust* samuti FÜÜSILISE OBJEKTINA, kuid metafoor tõi esile seisundi ja selle muutumise. Seisundikirjeldused saab jagada kolmeks sõltuvalt sellest, millisest vaatenurgast need *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundile lähenesid. Enim leidis negatiivsed ja neutraalseid seisundikirjeldusi, mis rääkisid vastavalt *kadumisest-hävimisest* või *kaitsemisest-säilitamisest*. Positiivseid seisundikirjeldusi, mis kutsuksid üles *toetama* ja *parandama*, oli märkimisväärselt vähem. See näitab, et peamiselt on *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* seisundist rääkimise keskmes, kuidas negatiivsest olukorrast hoolimata toime tulla, selmet olukorda positiivsemaks muuta.

Kokkuvõttes olid *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* metafoorid suures osas sarnased. Siiski tulid mõned erinevused välja nende olulisust ja olemust iseloomustavates metafoorides. Samas ei saa unustada, et need metafoorid moodustasid vaid väikese osa kõigist. *Elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* termineid vormiliselt võrreldes saab öelda, et termini eksplitsiitsed omadused võivad mõjutada tähistatava mõiste

tähendusvälja, kuid ei muuda seda kiiresti ega täiel määral. *Elurikkus*, mis eksplitsiitselt näitab selle üldisemat väärtust rikkuse kujul, oli *bioloogilisest mitmekesisusest* pisut enam seotud metafooridega, millel on instrumentaalse väärtuse kõrval ka iseeneslik väärtus. Muutus mõiste sisus toimub aeglaselt ja selle eelduseks on muutused ühiskonna mõtlemis- ja käitumisviisides ning hoiakutes. Seejuures saab aga keelekasutuse uurimine ja sellele tähelepanu pööramine muutustele sisendi luua.

Käesolev töö näitas, millised metafoorid on üldse *elurikkusest* ja *bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimisel eesti keeles kasutusel ning millistel teemadel neist üldse juttu tuleb. Selle põhjal ei saa aga öelda, et *elurikkuse* või *bioloogilise mitmekesisuse* termin ise määraks ära või piiraks teemasid, milles neid kasutada saab. Samamoodi ei saa öelda, et kindlasse konteksti sobib vaid üks termin. Kummagi tähendusvälja täpsustamisele tuleks keskenduda edaspidi. Statistiliste meetoditega saaks uurida *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* tähendust suuremas mahus ja seega teha üldistavamaid järeldusi nende sarnasuste-erinevuste kohta. Samuti tuleks uurida *elurikkuse* ja *bioloogilise mitmekesisuse* kasutust tekstiliigipõhiselt, et leida, kas erinevad keelekasutajad eelistavad üht teisele ja millises tähenduses seda kasutavad. Lisaks saab uurimisvälja laiendada, võttes vaatluse alla muud keskkonna(probleemide)ga seotud mõisted ja metafoorid, mille abil neist räägitakse.

Kirjandus

Arro, Grete 2019. Kliima kõrval on meil käsil veel kolm kriisi. Intervjuu Mihkel Kanguriga – Postimees 5. okt. <https://leht.postimees.ee/6794424/kliima-korval-on-meil-kasil-veel-kolm-kriisi>. Vaadatud 27.04.2023.

CBD 1992 = Convention on Biological Diversity 1992. Rio de Janeiro, Brazil: United Nations. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-8&chapter=27&clang=_en. Vaadatud 27.04.2023.

Deignan, Alice 2005. Metaphor and Corpus Linguistics. Amsterdam: John Benjamins.

Dijk, Teun Adrianus van 2008. Discourse and Power. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Drury jt 2022 = Drury, Matt, Janet Fuller, Merel Keijzer 2022. Biodiversity communication at the UN Summit 2020: Blending business and nature. – Discourse & Communication, 16(1), 37–57.

EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/>. Vaadatud 12.03.2023.

EKI 2012 = Etimoloogiasõnaraamat 2012. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ety/>. Vaadatud 12.03.2023.

ELT 1993 = Euroopa Liidu Teataja L 309, 13/12/1993 Lk 0003 – 0020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex%3A21993A1213%2801%29>. Vaadatud 27.04.2023.

Fairclough, Norman 1989. Language and power. New York: Longman.

Fill, Alwin 2018. Introduction. – The Routledge Handbook of Ecolinguistics. Toim. Alwin Fill, Hermine Penz. New York: Routledge, 1–7.

Flusberg jt 2017 = Flusberg, Stephen, Teenie Matlock, Paul Thibodeau 2017. Thinking about the future: The role of spatial metaphors for time – Computational foundations of cognition: 39th Annual Meeting of the Cognitive Science Society (CogSci 2017). Toim.

Glenn Gunzelmann, Andrew Howes, Thora Tenbrink, Eddy J. Davelaar. Red Hook, NY: Curran Associates, Inc, 361–366.

Halliday, Michael A. K. 2001. New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. – The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment. Toim. Alwin Fill, Peter Mühlhäusler. London: Continuum, 175–202.

Haugen, Einar 2001. The Ecology of Language. – The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment. Toim. Alwin Fill, Peter Mühlhäusler. London: Continuum, 57–66.

Hellsten, Iina 2002. The Politics of Metaphor. Biotechnology and Biodiversity in the Media. Tampere: Tampere University Press.

Helm, Aveliina 2019. Rohesäuts: liigirikas linnaruum turgutab vaimset ja füüsilist tervist. – ERR. Novaator 9. sept. <https://novaator.err.ee/978492/rohesauts-liigirikas-linnaruum-turgutab-vaimset-ja-fuusilist-tervist>. Vaadatud 27.04.2023.

hoidma. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/hoidma/1>. Vaadatud 22.05.2023.

hävima. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/h%C3%A4vima/1>. Vaadatud 22.05.2023.

IPBES 2019. Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Toim. S. Díaz, J. Settele, E. S. Brondízio E.S., H. T. Ngo, M. Guèze, J. Agard, A. Arneth, P. Balvanera, K. A. Brauman, S. H. M. Butchart, K. M. A. Chan, L. A. Garibaldi, K. Ichii, J. Liu, S. M. Subramanian, G. F. Midgley, P. Miloslavich, Z. Molnár, D. Obura, A. Pfaff, S. Polasky, A. Purvis, J. Razzaque, B. Reyers, R. Roy Chowdhury, Y. J. Shin, I. J. Visseren-Hamakers, K. J. Willis, and C. N. Zayas. IPBES secretariat, Bonn, Germany.

- Jung, Matthias 2001.** Ecological Criticism of Language. – The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment. Toim. Alwin Fill, Peter Mühlhäusler. London: Continuum, 270–285.
- kaduma. EKI ühendsõnastik 2022.** Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kaduma/1>. Vaadatud 22.05.2023.
- kaitsma. EKI ühendsõnastik 2022.** Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kaitsma/1>. Vaadatud 22.05.2023.
- Kallas, Jelena, Koppel, Kristina 2022.** Estonian National Corpus 2021. Eesti keele ühendkorpus 2021.
- kasvama. EKI ühendsõnastik 2022.** Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kasvama/1>. Vaadatud 22.05.2023.
- Kilgarriff jt 2014 = Kilgarriff, Adam, Vít Baisa, Jan Bušta, Miloš Jakubíček, Vojtěch Kovář, Jan Michelfeit, Pavel Rychlý, Vít Suchomel 2014.** The Sketch Engine: ten years on. – Lexicography 1(1), 7–36.
- Kull, Kalevi 2018.** Kalevi Kull: sõna «elurikkus» sobib nii erialakeelde kui erakonna nimeks. – Postimees 6. sept. https://arvamus.postimees.ee/6386644/kalevi-kull-sona-elurikkus-sobib-nii-erialakeelde-kui-erakonna-nimeks#_ga=2.52090720.83733469.1665119753-990194238.1665119753. Vaadatud 18.04.2023.
- Kövecses, Zoltán 2010.** Metaphor: A Practical Introduction. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, George 2010.** Why it Matters How We Frame the Environment. – Environmental Communication, 4(1), 70–81.
- Lakoff, George, Johnson, Mark 2011.** Metafoorid, mille järgi me elame. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- MetaNet Group 2023.** English MetaNet Metaphor Wiki Database. <http://metanet.english.ubc.ca/wiki-en/>. Vaadatud 29.03.2023.

Mühlhäuser, Peter 2020. Quo vadis Ecolinguistics? – Ecolinguística: Revista Brasileira de Ecologia e Linguagem, 6(1), 5–23.

ohustama. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/ohustama/1>. Vaadatud 22.05.2023.

parandama. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/parandama/1>. Vaadatud 22.05.2023.

Pragglejaz Group 2007. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. – Metaphor and Symbol, 22(1), 1–39.

rikkuma. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/rikkuma/1>. Vaadatud 22.05.2023.

rõhuma. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/r%C3%B5huma/1>. Vaadatud 22.05.2023.

Sarv, Mikk 2012. Sõna jõud. Tallinn: Pilgrimi Raamat.

Stefanowitsch, Anatol 2007. Words and their metaphors: A corpus-based approach. – Corpus-based approaches to metaphor and metonymy. Toim. Anatol Stefanowitsch. Berlin: Mouton de Gruyter, 63–105.

Stibbe, Arran 2015. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London: Routledge.

Stibbe, Arran, Zunino, Francesca 2008. Boyd's Forest Dragon or the Survival of Humanity: Discourse and the Social Construction of Biodiversity. – Language, Signs, and Nature. Ecolinguistic Dimensions of Environmental Discourse. Essays in Honour of Alwin Fill. Toim. Martin Döring, Hermine Penz, Wilhelm Trampe. Tübingen: Stauffenburg, 165–181.

surve. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/surve/1> Vaadatud 22.05.2023.

säilitama. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/s%C3%A4ilitama/1>. Vaadatud 22.05.2023.

taastama. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/taastama/1>. Vaadatud 22.05.2023.

The Ecolinguistics... 2001 = The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment 2001. Toim. Alwin Fill, Peter Mühlhäusler. London: Continuum.

The Routledge... 2018 = The Routledge Handbook of Ecolinguistics 2018. Toim. Alwin Fill, Hermine Penz. New York: Routledge.

Thibodeau jt 2017 = Thibodeau, Paul H., Cynthia McPherson Frantz, Matias Berretta 2017. The earth is our home: systemic metaphors to redefine our relationship with nature. – *Climatic Change*, 142(1–2), 287–300.

toetama. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022.
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/toetama/1>. Vaadatud 22.05.2023.

Verhagen, Frans 2008. Worldviews and Metaphors in the Human-Nature Relationship: An Ecolinguistic Exploration Through the Ages. – *Language & Ecology*, 2(3), 1–15.

Väliverronen, Esa, Hellsten, Iina 2002. From “Burning Library” to “Green Medicine”: The Role of Metaphors in Communicating Biodiversity. – *Science Communication*, 24(2), 229–245.

Metaphors of biodiversity's Estonian equivalents *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus*. Summary

The aim of this bachelor's thesis was to investigate metaphors that are used to talk about *biodiversity*. *Biodiversity* is a broad concept referring to 'all variety of life on Earth' and is often talked about with metaphors. Metaphors refer to complex concepts in terms of more simple ones. Studying metaphors via their linguistic expressions sheds light on what is important in society overall, as well as how new and complex concepts are understood. In addition, Estonian has two frequently used terms for *biodiversity* – *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus*. Although both terms refer to the same concept, they have lexical differences that might have an impact on the metaphors used to talk about them. *Bioloogiline mitmekesisus* 'biological diversity' is quite a neutral term and does not refer to the concept in evaluative way. *Elurikkus* 'life's richness' is a value-laden term where *richness* is used to denote *diversity* which explicitly shows it in a positive and desirable way.

Material for this study consisted of 300 metaphorical sentences for both terms. Sentences were drawn up from Estonian National Corpus 2021 (Kallas, Koppel 2022) via Sketch Engine (Kilgarriff jt 2014). Metaphorical pattern analysis (Stefanowitsch 2007) was used to ensure that the target domain of metaphors is *elurikkus* or *bioloogiline mitmekesisus*. Metaphor identification procedure (MIP) (Pragglejaz Group 2007) was used to identify metaphorically used words in sentences.

Analysis showed that *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus* were talked about with 12 different metaphors of which they shared six – LIMITED RESOURCE, FOUNDATION OF LIFE, PHYSICAL OBJECT, LIVING CREATURE, SYSTEM, BUILDING. *Elurikkus* had five unique metaphors – EMOTIONAL CREATURE, HUMAN, AGENT, NET, BOUNDED AREA – and *bioloogiline mitmekesisus* had one – PRECIOUS ASSET. Metaphors were grouped together thematically – metaphors of (1) importance, (2) measurability, (3) state, (4) essence.

The main differences between *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus* occurred in metaphors of importance and essence. The importance of *bioloogiline mitmekesisus* was talked about with metaphors that show its instrumental value, such as LIMITED RESOURCE

and PRECIOUS ASSET. The importance of *elurikkus* was explained with metaphor FOUNDATION OF LIFE which shows its intrinsic value. The essence of *elurikkus* was talked about with metaphors such as LIVING CREATURE, HUMAN, EMOTIONAL CREATURE, AGENT, SYSTEM, NET and PHYSICAL OBJECT which show its complex internal relations as well as connections to humans and other species. The essence of *bioloogiline mitmekesisus* was also explained with LIVING CREATURE and SYSTEM metaphors. The essence of both terms was also talked about with BUILDING metaphor which depicts one part (e.g., some species) of *elurikkus* or *bioloogiline mitmekesisus* more important than the others.

Occurrences of PHYSICAL OBJECT metaphor, which made up the biggest part of all metaphors, were divided between themes of measurability and state. There were no differences between *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus* in these themes. In the theme of measurability, focus was on the amount and the changes in amount (e.g., *increasing, decreasing*) of *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus*. State of *elurikkus* and *bioloogiline mitmekesisus* was discussed from a negative, neutral and positive points of view.

Lisa 1. MIPi protseduuri detailne kirjeldus

MIP koosneb järgnevast:

1. Loe läbi kogu tekst, et saada aimu selle üldisest tähendusest.
2. Määra leksikaalsed üksused.
3. (a) Määra igale tekstis esinevale leksikaalsele üksusele selle tähendus kontekstis. Võta arvesse eelnevaid ja järgnevaid leksikaalseid üksusi.
(b) Määra, kas igal leksikaalsel üksusel on mõnes muus kontekstis tavalisem tänapäevane tähendus. Tavalisem tähendus on üldiselt:

- konkreetsem (seda on võimalik näha, kuulda, katsuda, haista ja maitsta)
- seotud füüsilise tegevusega
- täpsem (mitte ebamäärane)
- ajalooliselt vanem

Tavalisemad tähendused ei ole alati leksikaalse üksuse kõige sagedasemad tähendused.

- (c) Kui leksikaalsel üksusel on tavapärasem tähendus kui vaatlusaluses kontekstis, otsusta, kas kontekstitähendust on võimalik mõista tavalisema tähenduse kaudu.
4. Kui jah, määra leksikaalne üksus metafoorseks. (Pragglejaz Group 2007: 3)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hannabel Aria,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Elurikkusest ja bioloogilisest mitmekesisusest* rääkimise metafoorid“, mille juhendaja on Ann Veismann, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hannabel Aria

30.05.2023